VERHAEL

Van t'gheen gheſchiet is in de Miſſie van de PP. der Societeyt IESV.

by de HVRONS.

Een Landt van nieuw Vranckrijck

Op de jaeren 1648. ende 1649.

Ghesonden

Tot R. P. HIERONYMVS l'ALEMANT Overſte van de Miſſien van nieuw VRANCRYCK

Door R. P. PAVLVS RAGENEAV:

Ende Verduytſt

Door R. P. FRANCISCVS DE SMIDT Prieſters der Societeyt IESV.

t'ANTWERPEN,
By CORNELIS WOONS, op de Melck-marckt in de vergulde Sterre 1651.

TOT DEN

LESER.

BEminde Leser vindt ghy iet in dit Verhael / t'gheen de heylicheyt van iemanden / oft eenighe miraculeuſe wercken ſchijnt te verclaeren / d'welck ons ſoo overghelevert was / ſoo proteſteren wy wtter herten niet te willen doen ofte aenlegghen / dat ſoude moghen teghen de declaratie vanden Apoſtoliſchen ſtoel weſen; maer onderworpen het ſelve gheheel aen het vonnis vanden ſelven / om daer van te ordonneren / t'gheen de H. Kercke goet ſal vinden: Vaert wel.

EDELE

EDELE ENDE SEER

GODTVRVCHTIGHE

IONCK-VROVWEN

IONCKV. ANNA

ENDE

IOSINA van HOVE

SALVYT.

HOe grooten ende verheven ſaecke het is mede te wercken met het bloet IESV CHRISTI (*a*) die ons bemint heeft ende ghewaſſen van alle onſe ſonden in ſyn pretioos bloet, gheeft ons ghenoech (*b*) den H. Dionyſius Areopagita te kennen, als hy ſeght : Het al-

ã 2 der-

(a) *Apoc.* 1. (b) *Lib. de diuin. nom.*

dergoddelijckste van alle goddelijcke dingen is tot de saligheyt der sielen (*Met het bloet* IESV CHRISTI) te wercke͂: te weten, in de bekeeringhe der sielen, die Godt niet en kennen, ende veel min beminnen ende glorificeren, waer toe sy gheschaepen zyn. Het is V. E. bekent hoe onse Societeyt IESV tot desen eynde van onsen H. Vader Ignatius is ingestelt, (*a*) om nacht ende dagh in koude ende naecktheyt, met honger ende dorst, ende door grooten menichvuldigen aerbeyt, soo den Apostel van sy selven spreeckt, ende in vele ghe-

(a) 2.Cor.11.

ghewesten onse Patres beproeven ; om de sielen naer Godts beelt gheschaepen, ende door het dierbaer bloet IESV CHRISTI verlost, tot de kennisse van haeren Godt ende liefde te brenghen.

In dit verhael suldy een fraey proefstuck ende bewys vinden van t'gheen ick segge, niet langher dan over dry oft vier iaeren, door de Patres vande Societeyt IESV, die in het nieuw Vrancrijck noch haer bloet noch haer leven ghespaert en hebben , maer met eenen overtreffelijcken ende onversaedelijcken iever

hun tot een alderwreetſte martelie ende doot begaven, om haere kudde ende nieuwe Chriſtenen aldaer, welcke-ſe tot het warachtich gheloof hadden ghebrocht, tot den leſten aſem toe te verſtercken.

Ende ſy voorwaer hebben totten bloede toe gheſtreden eñ den overgrooten loon van haere wercken vercregen, dan hoe in deſe landen onſe minſte Societeyt (nochtans niet tot den bloede) gheaerbeyt heeft, in Godts glorie ende der ſielen ſalicheyt te vervoorderen ende mettet bloet IESV CHRISTI te wercken, nademael

maelhet ſoo claer is als den dagh, ſoude te vergheefs weſen breedder te verclaeren: te meer dat ick als oogh-getuyghe nu t'ſedert ontrent de ſeventich jaeren t'ſelve ſoude connen ghetuyghen: ende de wonderlijcke wercken, die Godt ghelieft heeft tot profijt ende voordeel vande Catholijcke ghemeynten door de onſe te volbrenghen, ons ghenoech t'ſelve te kennen gheven.

Onder de welcke V V. E E. ghehadt hebben uwen Heer Broeder R. P. Simon van Hove, in ſijnen tijde Rector

van't Collegie van Cortrijck eñ Remunde, een onberiſpelijck ende ieverich man, ende R. P. Nicolaus van Hove uwen Couſyn germyn, een man vol vier ende vlam om ſynen naeſten ende principalijck de arme ſoldaeten by te ſtaen: waerom hy oock vanden hertoge van Amalfi voor ſynen biechtvader is aenghenomen: die alle beyde iñ luttel jaeren vele tijden hebben volbracht: byhalven vele añdere van u maeſchap: waer onder ick oock gerekent mach worden, hoe wel eenen onnutten dienaer; nu ontrent de vijf-

vijftich iaeren de plaets van eenen vruchtbaeren boom beſlaen hebbende. Maer Godt wille myns ghenadich weſen.

Daerentuſſchen t'gheen wylieden door de wercken hebben volbracht, hebt gylieden door uwe goethertige affectie ende ghebeden oock willen voorderen: de werelt verlaetende ende alle ydel hope verachtende, ende u geheel tot Godts dienſt begevende; om ſyne glorie en de ſielen ſalicheyt door vele cloecke werclieden te vermenichvuldighen. Hierom hebb'ick dit verhael aen uwe E E. willen toe-

toe-ſchicken op dat uwe begheerte ende iever dagelijx meer ſoude ontſteken worden, om de glorie Godts en de ſiele ſalicheyt te voorderen.

Den almoghenden Godt ghelieve V V. E E. met duyſent hemelſche benedictien te voorcomen; wttet Profeſſie huys der Societeyt IESV binnen Antwerpen. Den 12. December 1650.

V V. E E.

ſeer ootmoedighen dienaer
FRANCISCO de SMIDT.

FACVLTAS R. P. PROVINCIALIS.

ICk onderschreven Provinciael vande Societeyt IESV van Duytsnederlandt volghens de macht my van onsen seer Eerw. P. Generael FRANCISCVS PILOCOMINI ghejont, gheve oorlof aen *Cornelis VVoons* Boeckdrucker een Boexken, ghenaemt *t'Verhael van nieuw Vranckrijck* te drucken, door P. FRANCISCVS de SMIDT vande selve Societeyt verduytst. Tot een teecken der waerheyt hebbe dese gheteeckent desen 12. December 1650.

GVILIELMVS DE WAEL.

Vidit & Approbauit Guil. Bolognino. Canon. & Lib. Cens. Ant.

TAFEL

TAFEL DER CAPITTELEN.

Eerste Capittel.

VERHAEL

VERHAEL VAN HET NIEUW VRANCRYCK

Vande jaeren 1648. ende 1649.

I. CAPITTEL.

Hoe de dorpen vande Missie van S. Ioseph den voorleden somer van't jaer 1648. zijn inghenomen.

DEn voorleden somer van't jaer 1648. hebben de Iroquoisen vyanden vande Hurons, hunlieden twee Dorpen vande Frontieren afghenomen: waer van het meeste deel vande voorvechters waeren wtghetrocken; eenighe ter iacht gaende/ andere om iet over haere vyanden te becomen/ t'gheen hun niet wel en luckte. Dese twee Frontiere plaetsen begrepen de Missie / die wy noemden van S. Ioseph, waer van het principaelste Dorp 400. huysghesinnen rekende: daer het gheloof over langhen tijt floreerde / en het ghetal der Christenen da-

ghelijckx vermeerderde / jae noch meer in heylicheyt groeyde ; door den onvermoeyelijcken aerbeyt van P. Antonius Daniel, een vande eerſte Miſſionariſen van deſe landen.

Nauwelijcks en hadde den Pater de Miſſe ghedaen/en de Chriſtenen naer haere ghewoonte metten Sonnen opganck de Kercke vervult / zijnde noch beſich om haere devotien te voleynden ; ende men begonſt alarm te ſlaen ende den vyant te wederſtaen / die onverwacht aenquam ende by nachte ſich ſeer hadde gevoordert. Eenige liepen om wederſtandt te bieden / andere vluchteden, ende van alle kanten was eenen grooten ſchrick ende vrees. Den Pater heeft ſich ghevoeght by de eerſte / alwaer het meeſte perijckel was/ om de ſyne tot een cloeckmoedighe beſcherminghe moet te gheven. Ende al oft hy den hemel open gheſien hadde voor de Chriſtenen / en de hel bereyt om d'ongheloovighe in te ſlocken/ heeft hunlieden niet ſoo cloecken moet aengheſproken / dat hy / de herten beweeght hebbende vande gene die tot noch toe meeſt wederſpannich hadden gheweeſt / hen een groote affectie tot de Chriſtene Religie heeft inghedruckt. Het ghetal van deſe was ſoo groot / dat hy niet connende wel voldoen/ d'een voor d'ander naer / het H. Doopſel ghevende/ghedwonghen wiert ſijnen ſnutdoeck in't water te ſteken (t'gheen hem doen-

doenterthijt den noot ingaf) om ten cortsten de gratie des Doopsels aen dese arme wilde menschen / die om bermhertichept riepen/ mede te deplen: t'gheen een maniere van Doopen is / diemen noemt door besproeyinghe.

Ondertusschen en heeft den vyant niet opghehouden van hunlieden furieuselijcker/ dan opt / te bespringhen: en sonder twijfel/ het is een groot gheluck voor eenighe ghe-weest / op den lesten ooghenblick van haer leven / door het H. Doopsel / het leven der sielen ende een onsterfelijck leven te becomen.

Voorts als den Pater ghewaer wiert/ dat de Iroquoisen sich meester vande plaetse maeckten / in de plaets van de vlucht te nemen met de ghene die hem noepden / in hun gheselschap / sijn leven te salveren; vergheten de sy selven / heeft op sommighe oude ende siecke persoonen ghepeyst / welcke hy over lanck tot het Doopsel hadde bereyt ghemaeckt; ende is naer eenighe huttekens ghe-loopen/en heeft de selve met eenen grooten iever vervult. Wanneer oock d'ongheloovighe met een ghedruys hem haere kinderen presenteerden om ghedoopt te worden.

Dan den vyandt nu victorieux/haddet al in brandt ghesteken / iae het bloet ghestort door den moort der vrouwen ende kinderen

heeft haeren toorn noch meer vermeerdert. Den Pater willende in sijne kerck sterven, heeft de selve vervult met Christenen ende Catechumenen ghevonden / die het H. Doopsel versochten. Voorwaer / alsdan heeft hun gheloof haere ghebeden vierigher ghemaeckt/en hun hert en conde de tongue niet doen lieghen. Hy doopte dese / en gaf d'absolutie aen d'andere/en vertrooste-se allegader met d'aldersoetste hope der Heylighen ; hy naer anders ghene woorden in den mondt hebbende als dese : Beminde broeders wy sullen heden in den hemel zijn.

Den vyant wiert ghe-aviseert / dat de Christenen in grooten ghetalle in de kercke waeren ; en dit den costelyckxten ende lichtsten roof was/ die-se conden verhopen. Sy quamen met een Barbarisch ghehuyl ende schrickelycke stemmen gheloopen / wanneer den Pater het gherucht hoorende / de nieuwe Christenen vermaende aldus : vlucht/ beminde broeders / ende behoudt u gheloof tot den lesten asem. My aengaende voeghde hy daer by / ick moet hier sterven/ soo langh als ick sal een siel bemercken / die ick ten hemel can helpen: ende stervende om u salich te maecken en gheve om mijn leven niet met allen : wy sullen malcanderen in den hemel sien. Ten selven tijde is hy den vyant teghenmoet wt de kercke ghegaen/ die verbaest en stil stondt siende eenen

mensch

mensch alleen hun hooft te bieden/jae wijck-ten achterwaerts / al oft hy in syn aensicht den schroom ende schrick van een heele compagnie hadde vertoont. Ten lesten haer selven wel insiende ende verwondert van haere slappicheyt / hebben malkanderen eenen moet ghegheven / ende hem van alle kanten omringhelt/ ende met pijlen overvallen / tot datse hem eenen dootsteeck hadden ghegheven / ende met een roer in't midden van syne borst doorschoten; ende is alsoo/aenroepende den naem IESV ter aerden ghevallen; synen gheest ghelucklelijck aen Godt ghevende. Inder waerheyt eenen goeden herder / die syn siel ende leven voor de salicheyt van syne schaepkens heeft overghelevert.

Alsdan zijn de Barbaeren op hem ghevallen/ met sulcken furie al oftse haeren hittighen haet op hem alleen wilden wtblusschen. Sy hebben hem heel naeckt ontcleet/ ende ghebruyckten duysent wreetheden over hem / ende niemant en wasser bykans die niet en glorieerde van hem eenen slagh ghegheven te hebben ; oock alsse hem nu doot saghen.

Hierentusschen verbrandede het vier alle de hutttekens / ende ghecomen zijnde tot de Kerck / hebben hem in het gloepenste vier ghewozpen/alwaer hy stracks eenen volcomen brandt-offer ghewozden is. Hoe het zy / hy en soude niet gloriemser konnen

vernielt worden / als in het vier ende licht van een brandende Capel.

Ter wijlent den vyant besich was om den herder van dese Kerck te dooden ende te vervolghen / hadden sijne verstroeyde schaepkens soo veel te meer tijt om haere vlucht te nemen ; en vele zijn tot een versekerde plaets ghecomen ; haer leven aen de doot van hunnen Pater schuldich blijvende. D'andere en hebben hun niet haest ghenoech konnen behouden / principalijcken de arme mistroostighe moeders / welcke onder het pack van twee ofte drij kinderen beswe-ken; ofte haer willende versteken in het dick bosch / door het gheschrey van haere onnoosel kinderkens verraeden wierden. Dien Pater hadde nu veerthien jaeren in dese Missie vande Hurons met een onvermoeyelijcke sorghvuldicheyt ghe-aerbeyt ; met eenen cloeckmoedighen moet in alle sijne tochten/met een ongheloovelijcke verduldicheyt/ een noeyt vermoeyde soeticheyt / ende een liefde welcke het al wist te verontschuldighen/al te verdraeghen ende al te bemminnen.

Sijne ootmoedicheyt was oprecht / sijne ghehoorsaemheyt volcomen ende altijt veerdich/om al te lijden ende al te volbrenghen. Sijnen iever heeft hem tot sijne doot toe verghesel schapt / welcke hem niet onvermachts en overviel / al was sy wel subiet. Want hy altijts sijne siel in sijne handen droegh/

droegh / meer dan neghen jaeren woonende op de frontieren van dit landt / ende in de Missien meest aen den vyant onderworpen; met een hope ende liefde syne gheluckighe doot verwachtende / die hem ten deele ghevallen is.

Maer de goddelijcke voorsichticheyt heeft hem op een bysondere manier dese doot toegheschickt; naer dat hy over twee daeghen een generaele biecht / ende in dit huys van Onse Lieve Vrouw d'Exercitien van ons Societeyt acht daghen lanck ghedaen hadde; welcke hy expressselijck schickte om sich met Godt alleen te becommeren ende tot de reyse naer d'eeuwicheyt te bereyden.

Aldaer heeft hy sy selven meer/als opt te voren/in de liefde outsteken/met een begeerte van voor de salicheyt der sielen syn leven ende bloet te storten. Soo dat hy/syne exercitien voleyndt hebbende / niet eenen dagh en heeft willen rusten; ghevoelende gheroepen te wesen om dese Missie te voorderen: alwaer hy dit hemelsch vier mede brocht / met het welck syne ziel meer brandede / dan opt syn lichaem hadde ghebrandt; hoe wel seer heylichlijck in't middel vanden viere vernielt.

Den 2. Dagh van Julius vertrock hy van ons; ende heeft des anderen daeghs/ ghecomen zynde in syne Missie / aen den volcke ghepredickt / ende vele biechten ghe-

hoort; voorseggehende datse hun tot de doot souden bereyden. Den 4. Julius wanneer den vyant sich vertoonde / vanden autaer ghecomen zijnde / preeckten andermael vande blyschap des hemels aen dese Nieuwelinghen / ende van het gheluck der gener die in Godts dienst sterven. Dit waeren sijne leste vermaeninghen/niet denckende de doot soo naer by te wesen; maer heeft hem soo heyplichlijck bereyt / al ofte hy hier van versekert hadde gheweest.

Dit is den eersten van onse Societeyt/die in dese Missie vande Hurons ghestorven is. Hy was te Diep van seer deghelijcke ende godtvruchtighe ouders gheboren. Het scheen dat hy tot de salicheyt van dit volck gheboren was / ende en hadde gheen gheweldigher begheerte/dan voor hunlieden te sterven. Wy verhopen dat dit gheheel lant in den hemel door sijnen persoon eenen machtighen voorbidder sal hebben.

En / alhoewel eenighe redenen misschien my beweeghden te verswijghen t'geen hier volght / hebbe my nochtans laeten voorstaen/dat ick Godt de glorie moeste geven/ die wy hem schuldigh zijn. Desen goeden Pater heeft sich tweemael naer sijne doodt aen een van de onse vertoont. D'eerste reys vertoonde hy sich glorieux/als een man van dertich iaeren, hoewel hy 48. jaeren out was wanneer hy stierf. Den ghenen/aen wie hy sich

sich veropenbaerde/vraeghde/hoe de godde-lycke goetheyt toeghelaten hadde / dat het lichaem van synen dienaer naer syne doot soo schandelycken soude getracteert worden ende ter polveren verbrandt / dat wy oock niet en konden de asschen vergaderen. Waer op hy antwoorde: Magnus dominus & laudabilis nimis. Den Heere is groot ende inder eeuwicheyt lof weerdich. Hy heeft syne ooghen op de lasteringhen van synen dienaer geslagen/ende om hem nae Godt/soo groot als hy is/te vergelden / heeft my vele zielen gheiont/die in't vagheviер waeren / welcke mynen ingancк in den hemel/ende triumph hebben vereert.

Op eenen anderen tyt heeft men hem ghesien in een vergaderinghe/welcke wy hielen/ nopende de middelen van het gheloof in dese landen te verbreyden: wanneer hy ons met synen moet versterckte/een hemels licht ende den gheest Godts ons mededeylende/waermede hy gheheel omlommert was.

Hoe het zy/hy heeft ons ende aen alle de wilde vele schoone exempels van syne deughden achterghelaeten ; oock aen d'onghelooviqhe een overgroote affectie van synder memorie / dat ick inder waerheyt mach segghen / hem de herten van alle die hem opt kenden/ghewonnen te hebben.

Een deel vande ghene die hebben connen de vlucht nemen en den brandt ontcomen

van dese Missie van S. Ioseph, hebben haeren toevlucht by ons huys vande H. Maria, ghenomen/ het ghetal vande vermoorde ende ghevanghene was ontrent de 700. meestendeel al vrouwen ende kinderen: maer het ghetal vande ghene die't ontquaemen was veel grooter. Wy aerbeyden hunlieden naer onse aermoede by te staen; de naeckte te cleeden/ ende de ghene / die van hongher stierven/ te versaeden; te weenen met de bedruckte / ende met de hope vanden hemel te vertroosten. Ten minsten Godts glorie door ons verlies vermeerdert mach worde/ dit sal ons altijts aenghenaem zijn: en t'is ons ghenoech/ wat het ons kosten soude/ dat wy moghen sien het ghetal der uytvercoren tot een salighe eeuwigheyt vermeerderen: mits wy om den hemel / niet om de aerde aerbeyden.

II. Capittel

Den staet van het Christendom in dese landen, in den winter van't selve jaer 1648.

Het voorspoedich wederkeeren van d'Armade vande Hurons, welcke in de Lente naer de drij rivieren was ghetrocken/ en den bystandt van vier van onse Patres

tres ende 20. Francoysen / die gheluckelijck in het beghinsel vande maent September zijn aenghecomen / heeft wonderlijcken de goddelijcke liefde tot dit volck bewesen / en tot de salicheyt van vele sielen ghedient / die hy wilde tot den hemel bereyden. Want bevindende ons bequaem om het woort en dē naem Godts voorder te verbreyden; als ons getal van achtien Paters die wy hier waeren / noch vermeerdert wiert; hebben vyfthien vande selve hun in elf verscheyden Missien bedeylt / bevindende my gepraemt het meestendeel sonder ander geselschap / dā de Heylighe Enghels bewaerders van dit volck / alleen te senden; voeghde de vier versch aenghenomen Paters by die andere / om in de Missien te dienen daer meer te doen was; alwaer sy eenighe hulpe bewysende / souden moghen de tael vanden lande leeren.

Van dese elf Missien / hebben de acht gheweest voor het volck / t'gheen de tael vande Hurons ghebruyckt / en d'andere dry voor de Missien van de tael vande Algonquinen. Den voortganck van't ghcloof is verre onse hope te boven ghegaen: wanneer het meestendeel vande inwoonders / iae jooch die eertyts de wreetste waeren / soo leerbaer ghewo rden zijn ende soo ootmoedelijck hun aen de vercondinghe van't H. Evangelie onderwierpen / dat d'Enghelen veel meer

van wylieden / hier in schenen te aerbeyden.

Het ghetal vande ghene die t'sedert een jaer het H. Doopsel hebben ontfanghen is gheweest ontrent de 1800. menschen, behalvē een seer groote menichte der ghener die ten daghe van't innemen van S. Ioseph, door P. Antonius Daniel, ghedoopt zijn gheweest, diemen niet en conde rekenen: ghelijck oock eenighe vande ghene/die P. Ioannes de Brebeuf ende P. Gabriel Lalemant, als de Missie van S. Ignatius wiert inghenomen/ hebben ghedoopt: soo wy hier naer sullen verclaeren. T'is ons ghenoech / dat in den hemel daer van goede rekeninghe sal ghehouden worden/ nademael / om de waerheyt te segghen / dese doopsels nerghens toe ghedient en hebben / dan om de triomphherende Kerck te verrijcken.

Den voortganck van een nieuwe Missie en is ons noch niet bekent / welcke wy in den lesten Herfst in eene natie vande Algonquins begonsten / ontrent sestich mijlen van ons gheleghen. Een van onse Patres wiertter ghesonden om met dit volck den winter over te brenghen; die over eenighe jaeren ons ghepraemt hadden / om hun te comen onderwijsen. Wy en hebben t'sedert de acht maenden gheen tijdinghe daer van connen crijghen/wanneer hy van ons schepde. Daer wy niet van en connen twijffelen/ is / dat hy veel sal moeten te lijden hebben: naer

maer t'gheen ons seer vertrooft/ is / dat wy wy weten / het overvloedich lijden de warachtighe weerde te wesen / waermede de Heydenen bekeert ende tot Iesvs Christus ghebrocht zijn. Dit volck woont in een Eylandt / t'gheen in den omganck ontrent sestich mylen heeft in een staende water / ofte soete zee / treckende naer den westen. Het wort ghenoemt Ekaentoton, soo oock het volck / t'gheen aldaer woont/ gheheeten is. Wy hebbent het Eylandt vande H. Maria benaemt.

De Missie vande Conceptie / wesende d'outste van alle andere / en heeft niet alleen vervolght seer rype vruchten voor den hemel voort te brenghen / maer is daerenboven soo ghestapelt in den warachtighen gheest van het Christendom / datse aen alle d'andere natien voor een exempel ende model ghedient hebben: welcke in haere manieren bemerckten wat het geloof in een landt / alhoewel Barbarisch/vermach/ wanneer sy Christen ghewo rden zijn. De mans / vrouwen ende kinderen hebben een openbaere belijdenis van haere ghetrouwichept totter doot toe ghedaen ; soo dat de na-gheleghen natien hun anders ghenen naem en gaven/ dan een natie vande Christenen.

Hunne Capiteynen zijn dadelijck seer vierich gheweest om het gheloof t'onderhouden ; ende alle haere familien hebben haer

haer soo eenpaerlijck aen het gheloof onderworpen / datter onder hunlieden luttel ongheloovighe overgheblevē zijn/ en de Christenen van haer gheen oude costuymen meer en wilden verdraeghen / die vande ongheloovicheyt overgheblevē waeren / en de goede manieren eenichsins hinderden.

Dese goede Nieuwelinghen hebben in't beghinsel vanden winter een ghemeyne vergaderinghe ghehouden/ om raet te slaen door wat middel het gheloof alderbest onder hunliedē soude connen bevesticht worden. Hebben ten lesten ghesloten/ datmen den Pater soude aenspreken / die last heeft van dese missie/om die costuymen onder hun te weiren / welcke teghen het gheloof strijden;item noch in dandere te verbeteren / die uyt haer selvē onbescheydē zijn/ en al afsinden t'gheen eenichsins soude connen eenighe verergheringhe veroorsaecken : wederom datse aen hem puntuelijck souden ghehoorsaem zijn / als hun prekende het woort Godts / ende vervolghens den eersten van haere Capiteynen wesende. Het beste is/ datse hier in haer woort hebben ghehouden; ende dat oock de Capiteynen selve in de minste twijffelachticheyt / die hun conde overcomē/by dē Pater quamen/om sijn goetduncken te verstaen ende te volbrenghen.

Op't eyndt vanden winter / eenighe ongheloovighe vande hertneckichste/ willende haeren

haeren toevlucht/om de gheneesinghe vande siecken nemen tot eenighe remedien / daer d'onsuyverheyt onder ghemenghelt was (wanneer de dochters selve plegien voor een groote eer te houden haere eer ten besten te gheven) en heeftmen ghene connen vinden/die daer toe hun wilden verstaen.

Eenighe ongheloovighe Capiteynen vande nagheleghen natien / gheroepen om dit voornemen ionstich te wesen ende toe te stemmen ; zijn ghedwonghen gheweest met een confusie te vertrecken , hebbende de herten heel volherdich ghevonden ende de oiren nerghens naer luysterende dan naer het woort Godts.

Bemerckt eenen merckelijcken iever in een out man van ontrent de 80. jaeren/ die wonderlijcken vierich in het gheloof was. In een ghemeyn vermaeck / wanneer de gewoonte is vanden lande/ dat de gene die vechten oorlochswijs/toeghelaeten wort de deuren vande huttekens open te loopen ende te breken; ghelijck ofmen eenighe plaets vanden vyandt aentastede ende bespronghe; eenen sekeren ongheloovighen man ende van groot crediet / om een stouwt stuck uyt te rechten / ende / soomen meynt/ om sich te wreken / mits de Christenen hem iet gheweyghert hadden / waer in sy achteden een sonde gheleghen te zijn ; nam voor hem de poorte vande Kerck te breken / ende eenen boom

boom af te houwen / waer aen boven de klock was hanghende; daermen het teecken pleegh tot de Missen ende gemeyne bedinghen te gheven; ende om dit met een meerdere versekertheyt te doen/gingh desen ongheloovighen in de huttekens ende songh een liedeken gheheel door sijne rasernye ghemoept / dat sijnen droom hem hadde inghegheven de clocke vande Francoysen af te werpen: te weten; mits het een onghehoort misdaet / naer de ghewoonte van't landt/ scheen te wesen / ooch een luttel sich teghen eenen droom / die soo publickelijck vercondicht was / te stellen. Een goet out Christen man / dese dreyghementen verstaende/ heeft sijnen toevlucht tot onsen Heere ghenomen / ende hem aenbiddende sijn leven ghepresenteert / om sulcken moetwillicheyt niet toe te laten / welcke hy vonniste tot achterdeel van het Christendom te wesen.

Sijn ghebedt voleynt hebbende / ende hoorende de stem van desen ongheloovigen/ die voortginck met de bijl in de handt / als den selven meynde den slagh te gheven/ heeft sy selven tusschen beyde ghestelt / segghende: den slagh van een byl sal beter op mijn hooft/dan op een huys vallen/ t'gheen Gode toegheeyghent is. Den ongheloovighen stont verstelt / maer den Christen sprack: Neen/neen/ick belijde opentlijck/ dat ick niet en beghere eenighe iusticie gheschiede/

de / oft dat de ghemeynte oft mijnen doot-slagher daerom iet soude lijden: maer ick en kan niet ghesien dat een huys / alwaer Godt wort aenbeden / soo gheschent soude worden / en de stem ter aerden ghewo rpen (soo noemde hy de clock vande kerck) welcke ons noept om hem te aenroepen. Den ongheloovighen vondt hem soo verslaeghen / door dese manier van wederstandt / den welcken hy nopt verwacht en hadde (die volghens de manier vanden lande / liever hem hadde moeten laeten dooden / dan sijnen slagh weerhouden) dat hy kouder dan eenen marbersteen wiert: seer verwondert zijnde van den iever van desen goeden ouden man; jae over sy selven / dat hy soo machtighen ende te saemen soo soeten wederstandt van sijn voornemen hadde ghevonden / door een saecke die niet natuerlijck en scheen te wesen.

D'andere Missien zijn seer ghevoordert door dese exempels / welcke veel crachtigher / dan onse woorden ghepredickt hebben. Ende sonder twijffel / d'Enghelen des hemels hebben hun verblijdt in alle de ghewesten van desen lande / bemerckende het gheloof soo ghe-eert te wesen; en de Christenen van haeren naem te glorieren / die luttel jaeren te voren soo veracht wiert. My aengaende / ick en hadde nopt connen verhopen / naer den aerbeyt van vijftich jaeren / het thiende deel vande

vande Godtvruchtichept / deughden ende heylichept / waer van ick in het besoecken van dese kercken t'allen kanten ghetuyghe mach wesen ; welcke in't midden van d'ongheloovichept voortghecomen zijn.

T'is my voorwaer een groote genucht gheweest/te sien de neersticheyt vande Christenë den Sonnen opganck te voorcomen/om in't gheimeyn ghebedt teghenwoordigh te wesen en dat dese arme menschen vermoept van den aerbeyt/ eenpaerlijck met een ghedruys voor den nacht comen / om Godt van syne weldaeden te bedancken/te sien de kinderen de godtvruchtigheyt van haere ouders naer te volghen, ghewennende hun in haere onnooselheyt/aen Godt haere pijnen / quelinghen ende cleynen arbeyt op te offeren. Dickwils te bemercken cleyne dochterkens die in't bosch gaen hout kappen / ende geen meerder vermaeck te hebben dan haer roosenhoeyken te lesen ; ende met een heylighe jaloursie alle haer ghenucht te scheppen/ in haere cleyne medeghesellinnen door dese cleyne devotie te boven te gaen. Maer t'gheen my aldermeest verwondert / is/dat de devotie des gheloofs soo diep in de herten ghedruckt is vande ghene/die wy van te voren Barbaeren noemden /dat ick inder waerheyt mach segghen/de gratie in seer vele/ alle natuerlijcke vrees / begheerten ende vreught versmacht te hebben.

Een

Een kindt van ses iaeren was in de Missie van S. Michael seer cranck. De moeder niet connende ophouden van te weenen als sy haeren eenighen Soon sagh/in soo groote pijnen/niet verre vande doot zijn: heeft dit kindt tot haer gesproken: Moeder waerom weent ghy? Uwe tranen en sullen my niet ghesont maecken: laet ons liever te samen Godt bidden/dat ick salich in den hemel mocht wesen. Naer eenighe ghebeden heeft de moeder tot haer kindt ghesept. Sone ick moet u naer Onse L. Vrouw draeghen/op dat de Francoysen u genesen. Eylaes! sprack dit ermosel kindt: souden/o moeder/dese wel connen een vier uytblusschen/t'gheen in mijn hooft brandt? Ick en dencke niet meer om te leven: en zijt voor my niet meer besorght: want ick u in tijts van mijne doot sal vermaenen; ende als sy naer by sal wesen/sal ick u bidden my naer Onse L. Vrouw te draeghen; want ick daer wil sterven ende met de uytnemende Christenen begraeven zijn.

Het is de manier in dit landt/als iemant in stervens noot is/een groot banequet te houden ende daer toe alle de vrienden ende treffelijckste persoonen/tot een hondert toe/te roepen.

De Moeder en wilde dit niet achterlaeten; begherende oock aen alle de werelt kenbaer te maecken/hoe haeren Sone het ghe-
loof

loof was toegheDaen. Doen het kindt bemerckte eenighe ghereetschap tot het banket ghemaecht te worden / heeftet tot sijne moeder ghesept. Hoe moeder! wildy dat ick soo naer mijne doot sondighe? Ick versaecke alle dese superstitien vanden lande ; ick wil als een goet Christen mensch sterven. Dit kindt meynde dese ghewoonte oock verboden te wesen: ende alhoewel sijne moeder een uytnemende Christen vrouw / hem versekerde / gheen quaet hier onder te schuylen / en heeft dit nochtans noyt willen gelooven / en conde haer sulx niet toestemmen / tot dat den Pater / die dese Missie besorght / hem hadde verclaert / in dusdanich banequet geen sonden ghemenghelt te wesen. Dit cleyn enghelken is by ons ghebroeght ende in onse ermen ghestorven / tot syne doot toe biddende / ende segghende dat hy recht naer den hemel gingh / ende Godt voor ons soude bidden. Jae vraeghde sijne moeder voor wie van sijne vrienden hy meer moeste bidden / als hy by Godt soude zijn / dat hy voor seker sou de verhoort worden. T'gheen gheschiet is : want luttel tijts naer sijne doodt heeft sijnen Oom / een van de hertneckichste in dit landt / ende sijne moeye / versocht in't gheloof onderwesen te zijn / ende zijn soo dadelijck Christenen ghewo rden.

Een cleyn dochterken vijf jaeren out vande Missie van S. Ignatius, ende een kint van on-

ongeloovighe ouders / quam alle daghe s'morghens ende t'savonts tot de ghemeyne ghebeden/ende is oock teghen den wil ende verbodt van haere ouders hier in volherdich gheblevven/dat wy haer het H. Doopsel niet en hebben connen weygheren;nademael de gave des gheloofs in haer overvloedelijck voldede de iaeren/die haer mochten ghebreken/om van haer selven te disponeren in een saeck daer de gratie meer recht dan de natuer heeft. Eenighen tijdt daer naer is dit kindt sieck ghewórden : en d'ongheloovige ouders nemeñ haeren toevlucht tot de superstitien vanden lande /hebben eenen toovenaer doen roepen / oft/om beter te segghen / eenen bedriegher/die dit duyvels ampt bediende. Desen gast volghde syne oude ghewoonte/ende seyde/dat eenen sekeren duyvel haer dus cranck hadde ghemaeckt / ende om desen te verjaeghen men moest aen de siecke een present doen van sommighe parrucken ende costelijcke cleederen / waer van de dochterkens van die ouders seer begheerlijck zijn. Het sieck medeken / hoe wel seer cranck scheptenochtans eenen moet / ende haer gheloof versterckte haer ghenoech/om desen bedriegher te wederstaen ende beschaemt te maecken. Waerom sy tot haere ouders sprack : Ick ben Christen / de duyvels en hebben nu gheen macht meer over my ; ick en wil in de sonde niet

niet consenteren/die ghy doet/nemen toevlucht tot de duyvels nemen; ick en beghere haere remedien niet / Godt selve sal my ghenesen; dat desen toveraer vertrecke. Den vader ende moeder ende alle de omstaenders waeren wel verwondert hoorende dese berispinghe van een onnoosel kindt / heeft nochtans soo groote cracht ghehadt /datse desen bedrieghe deden vertrecken; niet willende het sieck kindt bedroeven. Maer zijn noch meer verwondert gheweest/als het ten selven daghe versocht naer de kerck ghedraeghen te zijn/versekerende datse aldaer soude ghenesen : ghelijck het oock gheschiet is. Waer door den vader ende moeder bekeert zijn/ ende het gheloof van haer dochterken aenveerdende / hebben het H. Doopsel naer haer ontfanghen : Godt ghebenedijdende/ die hunlieden soo sottiens getrocken hadde.

Een jonghe dochter van vyfthien jaeren/ vande vermaerste van dit landt/wiert noch/ als Catechumena, in't gheloof onderwesen/ ende is in't eyndt vanden voorleden jaere ghevanghen gheweest : ende soo den vyant haer het leven hadde gheschoncken/is by de selve blyven woonen. Sy was de dochter ende suster van twee wtnemende Christenen / welcke nerghens meer in bedroeft en waeren door't verlies t'gheen sy hadden gheleden/dan dat dese ghevanghene noch niet ghedoopt en hadde gheweest. Van ghelycken

ken en heeft sy ghevanghen zijnde haer ghe-loof niet vergeten/maer dickwils tot Godt gheroepen. O mijnen Godt/Godt van mij-ne moeder ende suster! die u beter kennen dan ick/en die u soo ghetrouwelijck dienen/ hebt medelijden met my: ick en ben noch niet ghedoopt; doet my dese gratie eer ick sterve. Op eenen dach als dese arme dochter seer bedroeft in't velt was/ daer-se indiaensche tarwe zaeyde voor de gene die-se als slae-ve/diende; heeft een stem vanden hemel ge-hoort/ welcke een seer soete musiecke in de locht songh vande psalmen der Vesperen/ die se eertijts ghehoort hadde. Sy keeck rontsom haer/meynende eenighe Francoy-sen by haer te comen: maer en heeft anders niet ghesien: ende oversulcks viel op haere knien/ende badt Godt wt gantscher herten ende scheppten eenen moet van haest van haere ghevanghenis verlost te wesen; sonder eenighe middelen ofte waerschijnelijckheyt hier toe ghewaer te worden.

Eenighe daghen daer naer is het selve haer ghebeurt; ende is weder op haere knien/met de selve devotie/ ghevallen. Ten le-sten/ hebbende de derde reys de selve stem vanden hemel verstaen/ ende ghevoelende een meerder betrouwen ende in haer ghe-moet seer versterckt/ heeft Godt ghebeden/ ende eenen wech ghenomen/ die haer onbe-kent was/ om weder in haer landt te kee-ren;

ken; sonder eenighe provisie/sonder lijf-cost/ sonder leytsman/maer niet sonder het gheleyde vanden ghenen/diese sulx hadde ingegheven/ende sterckheyt ghenoech verleende/ om tot hier te gheraecken; meer dan tachentich mijlen gaende/sonder eenich perijckel t'onderstaen.

Soo haest sy ghecomen was / heeft het H. Doopsel begheert/ende bemerckende dit Godts werck niet soo grooten liefde te wesen/en hebben het selve niet connen wtstellen. Sy quam recht naer dit huys van Onse L. Vrouw / alhoewel den corsten wech haer gheleyde/naer het dorp / daer haere ouders woonden. Hier naer is altijts in haere dierichheydt voortghegaen / ende en conde haer niet versaeden in de bermhertigheden Godts te vertellen. Wanneer sy ghevanghen was / wiert dickwils ghequelt tot het gheen sy niet en conde toestemmen/sonder haere onnooselheyt te verliesen/iae men heeft noyt een woort alleen wt haeren mont ghehoort t'geen onbehoorlijck was: soo verre dat dese oncuyssche Barbaeren/bemerckende in haer dese cloecmoedicheyt/somwijlen dachten haer te vermoorden; en sy verwachtede de doodt verduldichlijck; liever hebbende te sterven dan te sondighen.

Ick en soude dit capittel niet connen eyndighen / dat ick d'wtwerckinghen vande gratie

gratie Godts in dese arme wilde menschen begeerde te verhaelen: waer van wy daghelijcks verwondert zijn / ende Godt vanden hemel sonder ophouden ende vreucht altijts ghebenedijden. Ick en kan nochtans niet verswijgen een gheneyne devotie vā seer vele Christenen; welcke haer goet/kinderen ende al t'gheen het costelijckste sy in de werelt hadden / verloren hebben/iae oock gheresolveert zijn ghewillichlijck haer Vaderlandt te verlaten/om de wreetheyt vande Iroquoisen te vlieden/ ende Godt den Heere danckten/seggende: O mijnen Godt! zijt ghebenedijt: ick en kan niet droevich wesen om dit verlies / nademael het gheloof my gheleert heeft / dat de liefde, die ghy tot de Christenen draeght / niet en streckt tot de goederen van dese werelt / maer tot de eeuwicheyt: Ick ghebenedijde u in mijn verlies uyt den grondt des herten / soo seer als ick oyt ghedaen hebbe; want ghy zijt mijnen Vader/eñ t'is my ghenoech te weten/dat ghy my bemindt / om gherust te wesen in allen den teghenspoet/die my kan overcomen.

Maer / waer van ick in dese saecke meer verwondert ben / is / dat dese beweghinghe niet en ghesciet / naer dat de natuer en de passie eerst haere affectien in't hert hebben uytghewerckt: de gratie Godts neemt eerst haere heerschappye ende doet hun verdiger aen Godt haere herten op-offeren / dan-se

eenighe aertsche dinghen aencleven. Godt zy ghebenedijt.

III. Capittel.

Hoe het Dorp vande Missie van S. Jgnatius in de maent van Meert 1649. vviert inghenomen.

HEt gheloof vermeerderde alle daghe in dit landt/ende Godt sondt overvloedelijck syne benedictien over dese volcken/ wanneer hy syne meerdere glorie door eenighe middelen wilde vervoorderen / die wy moeten eeren / ende van syne goddelijcke voorsichticheyt spruyten; hoe wel sy ons seer hard ghevallen hebben/ende wy de selve niet en verwachteden. Den 16. dagh van Meert van het teghenwoordich jaer 1649. is het beghinsel van ons ongheluck ghe-weest: ist datmen ongheluck mach noemen/ t'gheen sonder twijffel tot de salicheyt van vele wtvercorene van Godt ghedient heeft.

De Iroquoisen vyanden vande Hurons, ontrent de duysent sterck wel ghewapent ende meest met vierroers / diese vande Hollanders/hunne verbonten/hebben becomen/ zijn by nachte op de Frontieren van dit landt ghecomen: sonder datmen daer van eenighe wete hadde: hoe wel sy naer den

Herst

Herfst wt haer landt ghetrocken waeren/ den heelen winter in't bosch iaeghende/ende by naer twee hondert mijlen door den snееuw / ende seer moeyelijcken wech/gaende/ om ons te comen overvallen. By nacht hebben-se een plaets besichticht die-se wilden becomen / welcke een palissade van pin-appels hadde ontrent de 15. ofte 16. voeten hoogh / met een seer diepe gracht: waermede de natuer vā drij zijdē dese plaets wel hadde versterckt ; resterende maer een cleyn quaertier onstercker dan de andere.

Hier door quam den vyant mettet krieken vanden dagh ingebroken : maer soo heymelijcken ende snellijcken / datse meester vande plaets wierden / eer-se haer conden in defensie stellen; een ieder wesende in sijnen diepsten slaep / ende gheenen tijt hebbende van haeren vyant te kennen. Soo is dit dorp / by na sonder slagh ofte stoot / inghenomen : ende daer en zijn maer thien Iroquoisen gebleven: dan alle de Hurons, mans/ vrouwen eñ kinderen eensdeels vermoort/ eensdeels ghevangen ; die tot een meerdere wreetheyt/ dan de doot/ bewaert wierden.

Drij mannen alleen bykans naeckt zijn't door den sneeuw ontcomen : welcke de tydinghe ende schrick in een ander naergheleghen dorp ghebrocht hebben/ ontrent een mijl van daer. Dit eerste Dorp was t'geen wy noemen vanden H. Ignatius , d'welck

 vant

van't beghinsel vanden winter van het meestendeel vande inwoonders verlaetē is gheweest: de alderverVaerste ende voorsichtichste hun door d'apprehensie van't perijckel vertreckende. Waerom het verlies soo merckelijck niet en wort gerekent; mits men aldaer maer ontrent de 400. sielen en rekende.

Hier en wiert den vyant niet ghestut/ maer heeft sijne victorie vervolght / ende voor den Sonnen opganck in wapenen gheweest / om het dorp van S. Ludovicus met een seer goede palissade versterckt / te bespringhen. Het meestendeel vande vrouwen ende kinderen en deden niet dan vluchten/ alsse hoorden de maere/ dat de Iroquoisen aenquamen. Ontrent de 80. cloeckste mannen namen voor hun haer te beschermen / ende wederstonden den eersten ende tweeden aenstoot met een groote couragie; hebbende ontrent de 30. mannen vande stoutste te neder ghehouwen ende vele ghequetst. Maer ten lesten heeft het meerder ghetal vanden vyant hun veermeestert/ hebbende de palissaden van staecken met bylen in stucken ghekapt ende een groote ghenoechsaeme bressie ghemaeckt.

Smorghens ten neghen uren zijn wy het vier ghewaer ghewozden van ons huys van Onse Lieve Vrouw/ t'gheen de huttekens verbrandede / alwaer den vyant victorieur

torieur incomende al verwoestede/ worpende in't middel vande vlammen d'oude lieden/siecke ende kinderen / die niet en conden de vlucht nemen / ende al die te seer ghequetst waeren ende hun/ ghevanghen zijnde /niet en souden connen volghen. Wt de vlammen en het couleur vanden roock conden wy ghenoech bemercken wat hier van was ; nademael het Dorp van S. Ludovicus maer een mijl van ons en is. Twee Christenen/die den brandt ontquaemen zijn bykans op de selve ure by ons ghecomen ende hebben ons van alles de wete gedaen. In dit Dorp waeren alsdan twee van onse Patres/P. Ioannes de Brebeuf,ende P. Gabriel Lallemant; welcke sorghe van vijf Dorpen droeghen / seer naer by malkanderen ghelegen;die maer een vande elf Missien en begrepen;waer van wy ghesproken hebben : ende wy noemen dese de Missie vanden H. Ignatius.

Eenighe Christenen hadden de Patres ghebeden/haer leven tot de glorie Godts te bewaeren ; t'gheen sy lichtelijcken konden doen/ghelijck ontrent de 500. persoonen/die totten eersten alarm wttrocken/ende tijts ghenoech hadden om naer een versekerde plaets te vluchten: maer hebben hunnen iever ende de salicheyt van haere kudde / meer dan haer eyghen leven behert. Alle ooghenblicken van dien tijt hebbense seer wel/ als

het costelijckste t'geen sy in de werelt hadde/ bestaet: ende ter wijlent den meesten aenval ghesciede / waeren haere herten met een overgroote begheerte vande salicheyt der sielen ontsteken. Den eenen stondt aen de vervallen palissade doopende de Cathecumienen/ den anderen d'absolutie aen de nieuwe Christenen gheveñ; alle beyde gavense eenen moet aen de Christenen om godtvruchtelijck te sterven / en sich in haere ellenden te vertroosten. Hun gheloof ende liefde tot de Patres ende haere Herders en heeft oock noyt meer wtgheschenen.

Eenen ongheloovighen bemerckende nu cleyn hope vã over te blijven/sprack van de vlucht te nemen: maer een Christen met name Stephanus Annaotaha, een vande principaelste van't landt om sijn couragie ende tochten teghen den vyant / en wilden dit noyt toelaeten. Hoe/seyde hy/souden wy die twee goede Patres wel connen verlaeten/ die hun leven voor ons ten besten gheven? de liefde diese voor onse salicheyt draeghen/ sal d'oorsaecke van haere doot wesen: sy en connen nu niet door den sneeuw de vlucht nemen: laet ons dan met hun sterven / ende wy sullen in haer gheselschap naer den hemel gaen.

Luttel daghen van te voren hadde desen man een generaele biecht van sijn leven gedaen/hebbende als een ghevoelen ende achterdenchen

terdencken van't perijckel / waer in hy sich verweirt bevondt/ende segghende/te willen dat de doot hem soude berept vinden/ om naer den hemel te gaen. En hy is dadelijck soo vierich gheweest / als oock vele anders Christenen / dat wy Godt niet ghenoech en connen over sijne Goddelijcke voorsichtic-heyt ghelooven ende dancken / waermede hy allen ooghenblicken met een groote liefde de sijne ende in haer leven ende doot ghelept.

Alle dese Christenen zijn meestendeel le-vendich in de handen vanden vyant ghecomen/ende met hunlieden onse twee Patres. Sy en zijn op die plaetse niet ghedoodt/ maer Godt heeftse tot een meerdere croon bewaert:waer van wy hier naer sullen spre-ken.

De Iroquoysen hebbende het dorp van S. Lodovicus in deser voeghen,verovert en-de heel in brant ghesteken/zijn gekeert naer't dorp van S. Ignatius , alwaer sy een groot garnisoen hadden ghelaeten om een plaetse van vertreck te vinden ; by ghevalle hun ee-nich ongheluck overquam;en de vivres diese daer hadden ghevonden/hun souden tot een verversschinghe ende provisie dienen / alsse souden wederkeeren.

Des avonts vanden selven dagh hebben-se bespieders ghesonden/om de ghelegheyt-heyt van onsen huyse van onse L. Vrouw te besichtighen :welcke hun rapport in den

Crygh-raet ghedaen hebbende / besloten∫e des anderdaeghs smorghens de plaets te bespringhen; beloovende hun een seker victorie; welcke hunlieden veel glorieuser / dan alle de voorgaende exploiten souden wesen. Wy zijn wel versterckt ende daer en is niet eenen François, die niet bereyt en was seer dier sijn leven te vercoopen / ende te sterven voor het geloof: eñ t'Christēdom in dese landē te behoudē / is meer Godts saeck dā deōse. Ons betrouwen is oock meest op Godt.

Ondertusschen een deel van de Hurons diemen noemt Atinnidoenten (dat is / de natie der ghener die in haere wapenen eenen beir draeghen) hun metter haesten wapenende zijn des s'anderdaeghs den 17. van Meert ghecomen / ontrent de 300 soldaten; die eenē meerderen bystandt verwachtende zijn heymelijcken gaenligghen int aencomen / met een voornemen van een deel vanden vyant t'overvallen.

Ontrent de 200. Iroquoysen, voortreckende als d'avantgaerde / verscheyden van haer gros / om ons huys te bespringhen / hebben ontmoet eenighe voorloopers van de voornoemde bendē vā de Hurons, welcke strax de vlucht namē met eenige schermutseringē / eñ wierdē terstont cloeckelijck gevolght tot int gesicht vā onse sterckte: eenige van dese in de desordre van't vluchten door den sneeuw vermoort zijnde. Maer de cloeckste vande Hurons blijvende staen teghen de ghene die

hun aentasten / hebben d'overhant ghecreghen / en de Iroquoysen gedwonghen tot in de palissade van't dorp van S. Ludovicus te vluchten / welcke noch niet verbrandt en was / dan alleen de hutten.

Het gros van den vyant / verstaende de nederlaghe vande hunne ; zijn met ghewelt op de onse int midden van haere victorie gevallen. Het waeren wtvercoren mannen wt het dorp van de Conceptie ende eenighe andere van't dorp vande H. Magdalena. Sy en lieten den moet niet sincken / al waerense maer 150. sterck : maer begaven hun tot het bidden ende wederstonden dien aenval in een plaets / welcke inghenomen ende wederghenomen nu niet wel tot de bescherminge en diende. Den strijdt was furieux van d'een en d'ander zijde / ons volck dickwils wtloopende / niet teghenstaende hun cleyn ghetal / deden den vyandt dickwils de vlucht nemen. Maer het ghevecht / duerende tot den donckeren nacht / wanneer daer maer twintich Christenen meestendeel ghequetst en resteerden / is de ganse Victorie in de handen vande ongheloovighe ghebleven; hoe wel de selve hun wel dier hadde gestaen / hunne Veltheer grootelijx gequetst zijnde / ende verlore hebben op de plaets / ontrent de hondert van haere cloeckste manne.

De Françoysen stonden den heelen nacht in wapenen; verwachtende voor onse poor-

ten den victorieusen vyant. Wy verdobbelden onse devotien / waer in wy ons meeste hope stelden: gheenen bystandt dan van den hemel verwachtende : ende wesende den avont van den feestdagh vanden H. Ioseph, hebben wy onsen toevlucht tot soo machtighen beschermer ghenomen. Alle de Priesters deden een belofte van elck een misse alle maenden tot sijnder eeren te lesen / een heel iaer lanck ; ende al die hier waeren voeghden daer by een belofte van verscheyden penitentien ; om ons beter te bereyden tot het volcomen vanden wille Godts over ons / ofte om te leven / ofte om te sterven / ons allegader overdenckende te wesen als slaghofferanden aen onsen Heere toegheeyghent / die moeten van sijne handt d'ure verwachten om tot sijnder glorien opgheoffert te worden: sonder eenighen uytstel ofte verhaestinghe te soecken.

Den gheheelen dagh isser van d'een en d'ander zijde een groote stilte gheweest; wesende het landt verschrickt ende eenich ongheluck verwachtende.

Den 19. Dagh van den H. Ioseph, isser eenen grooten schrick in den legher vanden vyant ghecomen: eenighe sonder ordre achterwaerts deynsende / d'andere niet droomende dan hoe-se vluchten souden. Haere Capiteynen wierden oock ghedwonghen de vrees te ghehoorsaemen / die hun van ge-

lijcken

lijcken hadde bevanghen. Sy haestede hun te vertrecken / en deden een deel van haere ghevanghenen voorgaen / die boven haere macht waeren ghelaeden van den roof / die sy in de victorien hadden becomen / ende bewaerden dese tot eenighe andere occasie om de selve te doen sterven.

Hopende de andere ghevanghene nu verwesen om op de plaets ghedoot te worden / hebben dese aen staecken in d'aerde gheplant ghebonden / welcke sy in verscheyden hutteckens hadden ghestelt / alwaer sy treckende wt het dorp het vier van alle kanten in staken : nemende haer ghenucht in't vertrecken in het schrickelijck gheschreeuw / t'gheen dese ellendighe slaghofferanden in't midden vande vlammen maeckten : alwaer de kinderen aen de zijde van haere moeder ghetroost wierden ; oft eenen man sagh sijn vrouw aen sijne zijde braepe ; wanneer de wreetheyt selve soude een medelijden ghehadt hebben van een spectakel / t'gheen niet menschelijck en was ; waer van het meestendeel Christenen waeren.

Een out vrouwken / ontcomen vant midden van den brandt / heeft de tijdinghe in't dorp van S. Michiel ghebrocht / alwaer ontrent de seven hondert mannen in wapen waeren / die den vyant vervolghden : maer naer twee dagen reysens niet comende den selven achterhaelen / eensdeels by ghebrcke

van victualie ; eensdeels wt vreese van teghen eenen vyant door syne victorien moetwillich te vechten / en die meestendeel vierroers droeghen/daer de onse seer luttel hadden;alle dese dinghen hebben hun gedwonghen weder te keeren/sonder iet wt te rechten. Sy vonden op den wech alsnu ende alsdan verscheyden ghevanghenen / die by ghebreke van crachten den verwinder niet en conden volghen/den welcken hem haestede te keeren;en eenighe van dese ghevanghenen hadden met een bijl het hooft gekloven/ en d'andere stonden half verbrandt aen eenen staeck ghebonden.

IV. CAPITTEL.

De salighe doodt van P. Ioannes de Brebeuf,ende P. Gabriel Lallemant.

SEdert des anderdaeghs smorghens/ wanneer wy verstonden sekerlijck den vyant vertrocken te zijn : van te voren sekere tijdinghe hebbende door eenighe ghevanghenen / die't ontcomen waeren / de doot van P. Ioannes de Brebeuf ende P. Gabriel Lallemant , sonden wy een van onse Patres ende seven Françoysen om haere lichaemen ter plaetse van haere rechtinghe te soecken. Sy hebben daer een schroomelijck spectakel ghevonden / de rest vande
wreet-

wreetheyt selve/ofte om beter te seggen/een restien vande liefde Godts/welcke alleen in de doot der Martelaren triumpheert.

Ick soudese seer geren/waeret my toegelaten/desen glorieusen naem gheven: niet alleen om datse haer ghewillichlijck ter liefden van Godt en om de behoudenis van haeren naesten ter doot hebben begheven / en tot eene soo wreede doodt / isser eenighe opt in de werelt gheweest: commende lichtelijck ende sonder sonde hun leven behouden / ten waere sy niet meer door de liefde Godts dan van haer eygen selven en hadden ontsteken gheweest: Maer noch veel meer / nuts behalven de liefde / die in hunlieden herten brandede/oock den haet vant gheloof en het verachten van Godts naem; seer crachtelijck den geest vande Barbaeren beweeghde/om soo menichvuldighe wreetheyt over hunlieden te ghebruycken / als opt de rasernye vande tyrannen eenighe Martelaers heeft doen lyden; die in haer leven ende doot over d'aldermeeste tormenten hebben ghetriumpheert.

Van den eersten ooghenblick / wanneer sy ghevanghen wierden/heeftmen hun heel moeder naeckt onteleet/en eenighe naghels vande vingheren afgeruckt: ende soo-se in't dorp van S. Ignatius ghecomen zijn / heeftmense niet stocken/op de schonderen / op de lendenen/beenen/borst ende buyck ende aenlicht

sicht onthaelt; gheen litmaet van dien tijdt af hebbende / t'gheen niet een sonderlingh torment en leedde.

P. Ioannes de Brebeuf van dese slaghen heel gheerenckt en heeft nochtans de sorghe van sijne kudde niet achterghelaeten/ siende sy selven int midden van de Christenen/ welcke hy onderwesen hadde ende nu ghevanghen waeren. Kinderen/ sprack hy laet ons onse ooghen in onse swaerste tormenten na den hemel slaen ; en ghedachtich wesen dat Godt een ghetuyghe van allen ons lijden is ende haest eenen al te grooten loon sal zijn. Laet ons in dit gheloof sterven/ ende verwachten van sijne goetheyt/ dat hy alle syne beloften sal voldoen. Ick hebbe met u meer medelijden dan met my selven; maer verdraeght het luttel vande tormenten/ t'gheen noch resteren mach/ die met ons leven sullen een eyndt nemen ; de glorie die volght/ en sal noyt eyndighen. Echon, seyden sy lieden (ende is den naem / die de Hurons aen den Pater gaven) onsen gheest sal in den hemel zijn / wanneer onse lichaemen op der aerden sullen lyden. Bidt Godt voor ons/ dat hy ons bermhertich zy / wy sullen hem totter doot toe aenroepen.

Eenighe ongheloovighe Hurons, oude ghevangenen van de Iroquoysen, eñ by hunlieden ghenatueralizeert ende oude vyanden vant gheloof / wierden door dese woorden ver-

graunt/en dat de Patres ghevanghen zijnde noch haere tonghe vryelijck ghebruyckten. Waerom sy aen den eenen de handen afkapten / ende den anderen met scherpe elsens ende ysere pinnen hebben doorsteken: jae aen alle beyde aen de oxels ende lenderen bijlen heel gloeyigh vanden viere ghedouwen / ende rontsom den hals oock eenen halsbandt ghedaen; soo dat alle de roeringhen van het lichaem hun een nieuw torment veroorsaeckten. Want willende voorwaerts nederbucken /verbrandeden haere schouderen heel vierichlijcken die van achter honghen; ende soo-se om dese pijne t'ontgaen wat wilden hun achterwaerts keeren/ soo was de maghe ende borst het selve torment onderworpen; en wanneer sy recht bleven staen / sonder naer d'een ofte d'ander zyde te hellen / waeren dese bijlen van beyde de zijden ghelijckelijckelijck aengheperst / hun een dobbel torment aendoende. Sy gordense met eenen riem van een schorsse van den boom vol peck ende herst / waer in sy het vier staken / d'welck heel het lichaem roostede.

In dese aldersvvaerste tormenten heeft P. Gabriel Lallemant sijne ooghen naer den hemel gheslaghen/ondertusschen de handen te samen legghende / ende suchtende van Godt sijnen bystandt versocht. P. Ioannes de Brebeuf hiel hem ghelijck een steenrotse/

nt't

in't vier ende vlammen onghevoelijck ; ende sonder eens te roepen/ bleef in een diepe stil-swijgheutheyt ; waer van de beulen selve hum verwonderden : men moet niet twijffe-len oft hy en rustede alsdan in sijnen Godt. Waer naer tot sy selven comende/ preeckten hy aen dese ongheloovighe / ende noch meer aen veel goede ghevanghen Christenen / die medelijden met hem hadden.

Dese beulen vertoornt over sijnen iever/ hebben hem den mont ghestopt/om te belet-ten / dat hy niet meer van Godt en soude connen spreken ; sneden sijnen neus af ende lippen : maer sijn bloet sprack veel crachti-gher/dan sijne lippen ghedaen hadden;ende het hert hem noch niet ontweldicht we-sende/'en liet niet hem totten wttersten asem te dienen / om Godt van dese tormenten te ghebenedijden / en de Christenen / vierigher dan opt te voren/eenen moet te gheven.

Tot eenen spot van het doopsel / t'gheen dese goede Patres seer vierichlijck hadden bedient / ooch ontrent de inbreucke / ende in den bloedichsten aenval / hebben dese onsa-lighe vyanden des gheloofs hum met sie-deyde water ghedoopt. Al haer lichaem wiert twee ofte drymael daermede overgo-ten/niet vele schimpen en de lasteringhen/die dese tormenten verghe selschapten. Wy doo-pen u / riepen dese ellendighe menschen / op dat ghy salich in den hemel moght wesen: wantmen

wantmen sonder een goet doopsel niet en can saligh worden. Andere voeghden/ al getkende/daer by: wy tracteren u als vrienden nademael wy oorsaeck van u groot gheluck hier boven in den hemel zijn: bedanckt ons van alle dese goede diensten; want hoe ghy meer lijdt/hoe Godt u eenen meerderen loon sal gheven.

Dit waren ongheloovighe Hurons, eertijts ghevanghen van de Iroquoisen ende oude vyanden van't gheloof; welcke te voren een ghenoechsaem onderwijs ghehadt hebbende tot haere salicheyt/dit qualijck tot haere ongoddelijckheyt ghebruyckten; hoe wel tot een meerdere glorie vande Patres: maer t'is wel te vreesen sulx tot haere eygen verdoemenis sal dienen.

Hoemen dese tormenten meer verdobbelden/hoe de Patres Godt meer baeden / dat haere sonden niet en souden de verdoemenis van dese arme verblinde menschen veroorsaecken/aen de welcke sy geren witter herten allen ongheluck vergaven. Sy moghen nu in de ruste zijnde / segghen: Wy zijn doort vier ende water ghegaen,ende ghy hebt ons tot de verkoelinghe gheleyt.

Wanneermense bondt aen den staeck/ alwaer sy alle dese tormenten verdroeghen ende moesten sterven / zijn op haere knien ghevallen/ende hebben den staeck met blijschap omhelst ende ghekust / als een saecke

van

van hun gewenst ende bemindt/ ende eenen sekeren lesten pandt van haere salicheyt. Sy baden langen tijt / eñ langher dan dese beule hun wilden toelaten. Sy staken de oogen wt aen P. Gabriel Lallemant, en hebben in't hol vande selve gloeyende kolen gesteké.

Sy en wierden niet op den selven tijt ghepijnicht. P. Ioannes de Brebeuf wiert ontrent de drij uren ten seldoen daeghe van sijne gevangheniꝭ/ den 16. Meert seer swaerlijck gepijnicht/ende gaf sijnen geest ontrent den vier uren naer den noen. Het lijden van P. Gabriel Lallemant duerden langher; te weten; van den ses uren savonts tot ontrent den 1. uren smorghens des anderendaeghs den 17. Meert.

Eer sy stierven / heeftmen aen alle beyde het hert wtgheruckt / onder de borst een openinghe maeckende: en dese Barbaren hebben haer onmenschelijcken versaeyt/ drinckende hun werm bloet / t'ghene sy niet haere schelmse handen wtdouwden. Wanneer sy noch levendich waeren/heeftmen wt het dick van haere beenen stucken vlees gesneden / als oock het vetste vande selve ende haere ermen; t'gheen dese beulen op heete kolen leyen te braeyen; ende hebben dit in haere teghenwoordicheyt opghegheten.

Sy hadden haere lichaemen in verscheyden stucken ghesneden ende ghepicqueert/ ende om de pijn te vermeerderen in de won-

den

den gloeyende byltiens ghestelten.

Aen P. Ioannes de Brebeuf hadde-men het vel afghetrucht/t'gheen het beckeneel bedeckt; de voeten afghekapt/en het vleesch van de heupe tot het been afghesneden; ende met een byl een kaecksbeen in twee-en ghehouwen.

P. Gabriel Lallemant hadde den slagh van een byl aen de slincke oir ontfanghen/ welcken tot de herssenen quam / die-men ontdeckt conde aensien. Wy en saghen geen deel van sijn lichaem / t'gheen niet en was ghebraeden vanden hoofde tot de voeten: jae ooch de ooghen/ daer dese goddeloose menschen hadden brandende colen ingheste-ken.

Sy hadden haere tonghen verbrandt/dic-wils in den mont eenen vierighen brandt-stock ende flambeeuwen van schorssen ste-kende: niet willende dat se souden al stervende aenroepen den ghenen / waer voor sy dit leedden / en die noyt in haer hert en conde sterven. Alle dese dinghen hebb ick verstaen van persoonen / die gheloofbaer zijn / die't ghesien hebben ende nu overghebrocht/ende alsdan met hunlieden ghevanghen waeren; maer bewaert zijnde op eenen anderen tyt te sterven / eenighe middel vonden om hun te salveren.

Maer en laet ons van dese wreetheyt niet meer spreken; nademael naer de menich-

te ende grootte van haere pijnen/ sijn nu eenen menichvuldighen troost ende glorie in den hemel met alle de heylighen inder eeuwicheyt besitten.

Den 21. van Meert/ op eenen Sondagh/ hebben wy dese costelijcke reliquien begraeven/ met sulcken consolatie ende devotie van alle die daer teghenwoordich waeren/ datter niet een en was die niet een dierghelijcke doot en wenschte / ick laet staen die soude vreesen: ende die sich niet gheluckich en acht tede te wesen op sulcken plaets / daer misschien Godt twee daghen daer naer de gratie soude verleenen/ in een dierghelijcke occasie/ende het bloet te storten ende het leven te gheven. Niemant van de onse en conde opt voor hunlieden bidden / al oftse onse ghebeden ghebreeck hadden: maer wiert terstonts metten gheest naer den hemel ghedreven/ alwaer wy niet en twijffelden haere sielen in glorie te wesen.

P. Gabriel de Lallemant, is den lesten totten strijdt ghecomen en heeft nochtans gheluckelijck een van d'eerste croonen becomen. Ick wil segghen / nademael hy maer nu over de ses maenden tot dese Missie vande Hurons, en den lesten was ghecomen ; is nochtans van Godt verkosen/ om te wesen een van d'eerste slaghofferanden/ tot spijt van den naem der Christenen ende catholieck gheloof vermoort.

Over

Over vele jaeren hadde hy met traenen ende vierighe begheerten van Godt versocht tot dese Missie int eyndt vande werelt ghesonden te worden; niet teghenstaende sijne teere complexie ende cranck lichaem/ byhalven t'gheen den gheest Godts ende sijne begheerte/ om voor sijnen naem te lijden/ hem conden gheven. Ick en can niet laeten een voornemen met syn eygen handt beschreven/uit liebt te doen comen/ t'gheen ick naer sijne doot gevonden hebbe/alwaer hy soo vierichlijcken wenschte in dese Missien te aerbeyden.

Siet hier sijne eyghen woorden.

1. MYnen Godt ende mijnen Salichlichmaecker/ ick wil u betaelen de verbintenissen die ick schuldigh ben. Want hebdy verlaeten u vermaeck/uwe eer/ uwe ghesontheyt/uwe vreucht ende u leven/ om my/allendich mensch/salich te maecken; en ist niet meer dan reden/dat ick alle dese dinghen/u exempel volghende/voor de sielen/ die ghy soo groot acht/ende u u bloet gekost hebben/die ghy totter doodt toe bemint hebt u oock ghevende vande welcke ghy seydet: T'gheen ghy een vande minste van de myne doet, hebt ghy my ghedaen.

2. Al en waere ick niet door een danckbaerheyt beweeght/ om u desen brantoffer

van

van my selven op te offeren / ick soudet wt ganscher herten doen om de grootheyt van uwe eerweerdighe Majesteyt / ende van uwe oneyndelijcke goetheyt; die verdient/dat eenen mensch sich tot uwen dienst op-offert/ en sy selven salichlijcken verkleynt en verdoet om ghetrouwelijck te volbrenghen t'gheen hy vonnist uwen heylighen wil te wesen; ende de bysondere binnespraecken/ die ghy hem gheliest tot uwe meerdere glorie te gheven.

3. Nademael ick soo ellendich gheweest ben van uwe goetheyt te vergrammen / O lieve IESV, t is meer dan recht u door extraordinarisse pijnen te voldoen: ende oversulx moet ick myn resterende leven / in uwe teghenwoordicheyt wandelen met een verootmoedicht ende rouwich hert/int verdraeghen van mijn lijden/t'gheen ghy eerst voor my verdraeghen hebt.

4. Ick ben schuldigh aen mijne ouders/ mijne moeder/mijne broeders/ende ick moet over hunlieden uwe bermhertigheden aenroepen. O mijnen Godt! en laet noyt toe/ dat iemant van dese familie/die ghy soo bemint hebt/in uwe teghenwoordigheyt verloren gae / en zy van t ghetal der ghener die u inder eeuwicheyt sullen blasphemeren, dat ick voor haerlieder een slaghofferande zy: Want ick bereet ben om ghecastijdt te worden: brant hier, snijdt hier

hiet, op dat ghy inder eeuwicheyt spaert.

5. Jae/mijnen IESVS ende alle mijne liefde! V bloet ghestort soo wel voor de Barbaren als voor ons/moet seer crachtelijck humne salicheyt toegheschickt worden: ende hier in wil ick met uwe gratie wercken/ende my voor humlieden opofferen.

6. Vwen naem moet aenbeden zijn/ u rijck moet verspreyt worden over alle de natien der werelt: dat ick doch mijn leven mocht gheven / om dese arme sielen wt de handen van Satanas uwen vyant te trecken; die u bloet ende d' leven ghecost hebben.

7. Ten lesten/ist meer als reden / dat iemant aen IESVS Christus sulcken vermaeck aendoe / van oock hondert duysent levens te gheven/hadde hy-er soo veel; met verlies van al t gheen hy bemint ende natuer aenghenaem is: ghy en sult niemant vinden die daer toe meer verbonden is als ghy. Wel aen dan/mijne siel/laet ons ons selven heylichlijcken te niet doen / om dit vermaeck aen't hert IESV Christi te gheven: hy verdienet/ende ghy en kondt hier in niet dubben/ ten waere ghy wildet aen sijne liefde ondanckbaer leven ende sterven.

Dit zijn de beweeghsels/die sijnē iever hebben ontsteken om met ons in't middē van de Barbarē te comē stervē. Hy was wonderlijckē ōnoosel/hebbeñ vā sijne teere ionckheyt de werelt verlaeten: eñ nu 19. jaeren / de tijt dat hy van onse Societeyt geweest is/heeft

altijts een soo seer suyvere conscientie ghehadt / dat niet alleen de schaduwe van eenighe sonde maer oock de ghedachten die daer toe trecken / dienden om hem meer met synen Godt te vereenighen.

Als hy by de Hurons gecomen was / heeft hem met sulcken vierichheyt beghëven / om soo on-aengename taele te leeren / al oft hy eerst in de werelt waere ghecomen : ende hadde hier in sulcken voortganck ghedaen / dat wy niet en twijffelden ofte Godt en wilden van hem in dese landen ghedient wesen / om syne glorie te vervoorderē. Syne liefde en vondt gheen verschil tusschen de verheven wetenschappen te leeren / daer hy sich tot noch toe in hadde becommert / en de groote swaricheden van eene barbarische taele / welcke niet aenlockende en heeft; dan / voor soo veel als den iever der sielen de selve liefelijck maeckt. Ten is de minste swaricheyt niet in dit lant te moeten / alsmen 39. iaeren out is / ghelijck een kindt een niewe taele leeren.

Voor het besluyt / hy heeft haest synen loop ghe-eyndt / maer in desen corten tyt heeft hy volcomen de vruchten / diemen van synen aerbeyt conde verwachten. Hy is voor Godts glorie ghestorven ende heeft in dese landen het cruys IESV Christi ghevonden / t'gheen hy socht : waer van hy in syn lichaem wel bloedighe licteeckenen heeft gedraeghen. En / alhoewel hy de werelt ver-
laet

laet ende het deel verloren heeft van groote digniteyten / waer toe sijne gheboorte hem hadde connen vervoorderen; nochtans mach ick metter waerheyt segghen / dat den rock welcken hy met sijn bloet heeft gheverwet duysent-fout veel costelijcker is / dan den purperen rock ende groote hope / die de werelt hem hadde connen beloven.

V. Capittel.

Eenighe punten van't leven van P. Ioannes de Brebeuf.

PAter Ioannes de Brebeuf was van Godt vercosen / om den eersten Apostel vande Hurons te zijn / en den eersten van onse Societeyt die in dit landt den voet heeft ghestelt / ende met eenen wilden ghevonden/die den naem van Godt aenriep: ende heeft soo ghelnckelijck ghearbeyt om de salicheyt van dese arme Barbaeren te besorghen/ dat hy door sijne doot by naer seven duysent ghedoopt/ ende het Cruys Iesv Christi t'allen kanten met een groote glorie in dit landt gheplant ende ghe-eert ghesien heeft.

Hy wiert naer het nieuw Vranckrijck in't jaer 1625. door den Eerw. P. Petrus Cotton ghesonden/ en voor sijn eerste proefstuck heeft dolende in t bosch oen winter overghebrocht

brocht/ met het volck van het gheberchte al-
dernaest Quebec: alwaer hy veel te lyden
hadde/ verwachtende den somer van't jaer
1626. wanneer hy by de Hurons quam/ vele
swaricheyt passerende/ in dese Barbarische
taelen te leeren; met eenen soo voorspoedi-
ghen voortganck dat hy scheen niet dan
voor dit landt gheboren te wesen; voeghen-
de syne natuer ende humeur naer de manie-
re van doen van dit volck, met soo grooten
sorghe dat hy sich al maeckte aen alle men-
schen/ om hun voor IESVS Christus te win-
nen/ en hun herten won ende sonderlingh be-
mint wiert, wanneer hy ghedwonghen
is in't jaer 1629. naer Vranckryck te keeren/
als d'Enghelsche meester van t landt wae-
ren ghewoorden/ en de predicanten van't ge-
loof daer niet en wilden toelaeten.

Ondertusschen/ als den Enghelsman ge-
dwonghen wiert dit landt andermael te
verlaeten/ t'ghene hy onrechtveerdelyck be-
sat/ is den selven Pater daer wederom in't
jaer 1633. ghesonden; wanneer hy ander-
mael ghedwonghen wiert den winter te
Quebec over te brenghen/ niet connende by
de Hurons voor het naeste jaer ghecomen;
nu meester van dese tael/ ende vol hope van
dese volcken te bekeeren.

Het moest wel een volmaeckt man zyn
ende wtnemende heylich voor soo verheven
aenvanck. Dit was/ om dat hy in sy selven
niet

niet en sagh een volmaeckte deucht/ maer aen niet en ghebreck / en hem scheen natuerlijck te zijn; maer t'gheen allegader/ die hem kenden altijts in hem verwondert waeren: alhoewel t'gheenmen van buyten in hem conde bemercken niet en was by de threfooren der gratien / waermede Godt hem daghelijck in sijne siel mede verrijckte ende de ionsten die hy hem schonck.

Onsen Heere heeft dickwils sich aen hem vertoont / somtyts glorieux/ maer ghemeynelijck sijn Cruys draeghende/ofte daer aen hanghende; den welcken in sijn hert seer vierighe begeerten druckte/om veel voor sijnen naem te draeghen ; dat / al hadde hy veel in duysent occasien/ in lijden / vermoeyttheden/ vervolghinghen / ende pijnen gheleden ; dit en scheen hem al niet te wesen; ende claeghde van sijn ongheluck / meynende noyt iet verdraeghen te hebben / ende Godt hem niet weerdich en kende / om oock een cleyn deel van sijn Cruys te draghen.

Onse Lieve Vrouw heeft haer van gelijcken dickwils aen hem vertoont/ welcke gemeynelijck in sijne siel liet een groote begeerte van te lijdē/maer met soo grootē liefelijckheyt ende onderworpinghe aen den wille Godts/ dat sijnen gheest oock vervolghens heel gherust bleef / ende een beweghinghe vande volmaeckthëden Godts den tijt van vele daghen besestede.

In't jaer 1640. wanneer hy den heelen winter overbrocht by een ander natie/heeft hy een groot Cruys ghesien / het welck quam van't ghewest der Iroquoisen. Dit seyde hy aen den Pater / die hem vergheselschapte: den welcken hem vraeghende eenighe besonderheden van dese openbaeringhe/ en antwoorde hem anders niet dan dit Cruys soo groot gheweest te hebben / datmen daer aen niet alleen eenen persoon/ maer ons allegader, die in dit landt waeren soude connen hanghen.

Men hadde hem belast/dat hy dese extraordinarisse dingen by geschrifte soude stellen/ die hem overquamen, immmers ten minsten t'gheen hy lichtelyken konde ghedencken, dan dese waeren te dicksaem / en de sorghe van de salicheyt der sielen en gaf hem nauws tyt om de pen in de handt te nemen. Siet hier twee de leste punten/die ick in syne memoriaelen ghevonden hebbe.

Seer vele cruyssen hebben sich aen my vertoont/die ick allegader geren hebbe omhelst. Den naervolghenden nacht/ wesende in myn ghebedt / ende my in Godts wil overghevende / seyde tot hem: Dat uwen wil ghelchiede, Heere wat begheerdy dat ick doe? Ick hebbe een stem ghehoort my aenspreKende: Neemt ende leest.

Als den dagh ghecomen was / hebd' ick het cleyn boecken vande navolghinghe

Christi in de handt ghenomen / ende sonder opset ben op 't Capittel ghevallen: Vande coninclijcke herbaen des H. Cruys. Sedert dien tijt hebb' ick in mijn siel een groote vrede ghevoelt; ende een rust inde occasien van te lijden.

Ontrent den avont/wesende in't ghebedt voor't H. Sacrament / hebb' ick ghesien in den gheest op mijne cleederen ende op alle de cleederen van onse Patres / sonder iemant uit te sonderen/heel bloedighe placken: waer van ic seer verwondert stondt.

Niet meer en weten wy daer van / ende missschien heeft Godt ons willen vermanen en door dese cruyssen ende bloet / dat hy ons de selve gratie sal otroyeren/ waermede hy de verdiensten van dien goeden Pater heeft willen vergelden; om te sterven voor sijnen naem/ende om de bevestinghe van sijne glorie ons bloet te storten. Hoe het zy/ wy bidden hem dat sijnen heylighen wil in ons totter doot toe volbracht worde.

Desen goeden Pater wiert soo ghedreven om de glorie Godts te vervoorderen/ ende anders gheen opsicht te hebben / dat hy meer dan elf jaeren voor sijne doot een belofte dede te doen ende te lijden t'gheen hy conde verstaen tot Godts meerdere glorie te dienen: een belofte / die hy alle daghe aen den autaer / naer de H. Communie vernieuwde.

Voorts en hebb' ick niet dickwilder in sijne memorialen ghevonden / als de devotie die hy hadde / om voor de glorie IESV Christi te sterven met dese woorden: Ick ghevoele my seer ghedreven te worden om voor Christo te sterven. Welcke begheerten hy acht ofte thien daghen vervolghens gheduerighlijck verweckte. Ten lesten willende hy selven een slaghofferande ende brantoffer / ter doot gheschickt / maecken; ende heylichlijcken voorcomen het gheluck vande martelie / welcke hy verwachtede; heeft een belofte in deser voeghen ghedaen.

O mijnen Heere IESV, wat sal ick u wedergheven, voor al t'gheen ghy my ghegheven hebt? Ick sal uwen Kelck aenveerden, ende uwen naem aenroepen. Oversulx belove ick in de teghenwoordicheyt van uwen eeuwighen Vader ende vanden H. Gheest, in de teghenwoordicheyt van uwe alderheylighste Moeder, ende haeren aldersuyversten bruydegom Ioseph, voor de Enghelen, Apostelen ende Martelaren, ende mijne HH. Vaders Ignatius ende Franciscus Xaverius: Ick belove, segghe, aen u Heere IESV, soo my oyt uwen onweerdighen dienaer de gratie vande martelie bermhertelijck ghepresenteert wort, dat ick dese gratie niet en sal versuymen: soo dat ick wil my oyt voortaen gheoorloft zy, ofte te vlieden d'occasien, die mochten ontmoeten van voor u te sterven (ten waere ick vonniste

dit

dit gheraedich tot uvve meerdere glorie te wesen) ofte den aenstaenden slagh vande doot niet gheren ende blijdelijck te ontfanghen Oversulx, o Heere IESV, offere ick u van desen dagh blijdelijck mijn bloet ende lichaem ende gheest, op dat ick voor u, soo't u aldus ghelieft, mochte sterven, die voor my u gheweerdicht hebt te sterven. Verleent my soo te leven, dat ghy my soo ten lesten oock wilt sterven. Dus sal ick Heere uwen Kelck aenveerden ende uwen naem aenroepen, IESV, IESV, IESV.

D'ongheloovighe hebben dickwils te samen ghespannen om hem te vermoorden. Alsser eenich ongheluck over het landt quam / wiertet den Jesuiten altijts aengheteghen / als wesende d'eerste oorsaecke van alles. Dat de pest regneerde / en de besmettende siechte eenich dorp verwoestede / hy wiert voor den auteur ghehouden / die door sijne tooverye de duyvels uyt de hel locktede / met de welcke men hem beschuldichde te handelē. Den honger en quam hier niet / dan door sijn ghebiet: en als d'oorloghe niet wel en luckte / men weet hem dat hy een secrete intellegentie met haeren vyant hadde / die onder de handt een pensioen van hunlieden ontfingh / om het landt te verraeden: en dat hy niet ghecomen en was van Vranckrijck / dan om alle de volcken te verderven / waermede hy handelen soude / onder den deck-

mantel van het gheloof te vercondighen/ en hun welvaeren te soecken. Met een woort sy hadden sulck eenen schroom van den naem van Echon eenighe jaeren / datmen dien ghebruyckte om de kinderen verveert te maecken : en men heeft dickwils den siecken wijs ghemaeckt/ dat sijn ghesicht was den duyvel / die hun hadde betoovert / en de doot veroorsaeckte. Maer sijn ure en was noch niet ghecomen: al en desen quaden opstel / diemen hem aenteegh / en dienden nerghens toe/dan om sijn betrouwen op Godt te vermeerderen / ende te maecken / dat hy alle daghe wandelde ghelijck een slagh-offerande/de doot toeghe-eyghent/ welcke hy met een groote liefde verwachtede ; maer nochtans den tijt niet en dorde voorcomen.

Onsen Heere gaf hem dickwils te kennen dat hy ons beschermde;en de moghentheden vande hel wel conden haere rasernije teghen ons bewijsen/maer nochtans niet en waeren heel ontbonden. In't jaer 1637. Wanneermen het heel landt door riep / moort/moort;al oft wy auteurs van besmettende siecken hadden gheweest/die't 'tallen canten verwoestede; en men ghesloten hadde ons te veriaeghen:een bende van duyvels hebben sich dickwils aen hem vertoont als nu ghelijck furieuse mannen/als nu ghelijck schrickelijcke monsters/beiren/leeuwen/ onghetemde peerden / die op hem quaemen

gheloo-

gheloopen. Dese spoocken en maeckten hem niet verschroomt / noch eenichsins bevreest: hy stelde al sijn betrouwen op Godt. Hy sprack teghen de selve: Doet met my t'geen Godt u toelaet; want sonder sijnen wil niet en hairken van mijn hooft en sal vallen. En dit segghende zijn alle dese duyvels op eenen ooghenblick verdwenen.

Op eenen anderen tijt sagh hy de doot by hem aen eenen staeck de handen van achter ghebonden; welcke met een furie aerbeyde naer hem te comen: maer niet connende de banden breken / waermede hy-se ghebonden bemerckte / is aen sijne voeten sonder eenige cracht ende jeucht ghevallen; hem niet connende beschaedighen.

In't jaer 1640. Wesende by de neutrael-sche natie seyde op eenen avont aen den Pater die met hem was / dat de doot ghelijck een gheremite sich aen hem hadde vertoont / al dreyghende: ende niet wetende wat dit wilde bedieden / was wel verwondert / dat des anderdaeghs een van onse beste vrienden / Capiteyn van't dorp / daer-se waeren / de tijdinghe aen onse Patres quam brenghen / dat eenen ongheloovighen Huron, met name Aoenhokovi, versch by de Neutrael-sche natie ghecomen was ende vande onderlinghen des lants ghedeputeert: ende hebbende by een geroepen den raet / hun een present van neghen bylen hadde gedaen

(dese zijn in dit lant eenen grooté rijckdom) om onse Patres te vermoorden; hun verse-kerende dat desen moort de Hurons niet en soude beschaedighen. Dit beraet hadde hun den heelen nacht beconmert/maer de Capi-teynen van de neutraelsche natie en hebben sulx niet willen toe-stemmen.

Desen gheest ende betrouwen op Godt vercreegh hy door het ghebedt / waer in hy dickwils seer opghetoghen was; een woort alleen somtijts hem de materie ghevende/ om sich daermede heele uren t'onderhouden; niet aen sijnen gheest / van wiens leegheyt hy hem ghemeynelijck beclaeghde; maer aen sijn hert / t'gheen eenen grooten smaeck in d'eeuwige waerheden vant geloof vondt/ en waer aen hy niet een rust / liefde ende vreught ghehecht bleef. Ende niet teghen-staende hy soo lichtelijck conde met Godt handelen/maeckten nochtans hem soo neer-stelijck bereyt tot het ghebedt / als eenen nieuwelinck in sijne eerste beghinselen soude connen doen.

Mits hy daghe/den noot van sijnen nae-sten hem niet toe en liedt alleen met Godt te handelen/pleegh hy/volghens de overgroo-te begheerten sijns herten/de ghewoonelijc-ke ure te voorcomen/seer vroegh opstaende; alhoewel hy / om de selve reden / d'een deel vanden nacht daer in besteedde; tot dat / de natuer niet voorder connende / en den slaep hem

hem dwongh op te houden / en hy op d'aerde sliep al gheeleedt soo hy was; een hout hem dienende voor eenen hooftpeluwe/en niet toegevende aen het lichaem dan t'gheen hy het met goede conscientien niet en conde weygheren. Ondertusschen hebb' ick in syne schriften ghevonden / dat Godt hem in t ghebedt alle syne sinnen berooft heeft ende met sijne goddelycke Majesteyt vereenicht: ondertusschen/dat hy in Godt is opghetoghen gheweest / ende hem sterck omhelsde: op eenen anderen tijt/seght hy/door minnelycke bewegenissen/welcke Extatick waerẽ/ dat is heel opghetoghen/gheheel sijn hert in Godt overghevoert te wesen. Maer boven al droegh hy een teere liefde tot de heylighe persoon van Iesvs Christus ende het lijden van onsen Salichmaecker.

Hy ghevoelden dickwils dese liefde ghelijck een vier / d'welck ontsteken in syn hert van daghe te daghe groeyde/en d'onsuyverheyt van de natuer vernielde / om de gratie Godts en den weerdighen gheest van Iesvs Christus daer in te doen regneren.

In de Feestdaghen van Sinxen van het jaer 1640. by nachte voor't H. Sacrament in't gebedt zynde/ heeft sy selven bevonden op eenen ooghenblick met een groot vier ontsteken / t'gheen brandede sonder iet te vernielen van al dat rontsom hem was: eñ soo lanck als dese vlammen duerden / heeft sy

selven met de liefde Godts ghevoelt ontste-
ken te zijn; veel vierichlijcker/dan hy opt ge-
weest was.

Hy heeft eenighe merckelijcke openbae-
ringhen van Onse L. Vrouw / den H. Io-
seph, der Enghelen ende heylighen gheyadt.
Eens heeft hy eenen hooghen bergh ghe-
sien/heel vol van heylighe Maeghden/welc-
ke glorieux waeren : soo dat van den voet
tot het sop de ryen altijts verminderden/tot
datse tot een quaemen / welcke Onse L.
Vrouw was/ sittende op het sop vanden
bergh.

Ondertusschen alleen siende de cleederen/
waermede de H. Maghet ghecleedt was/
die sich aen hem vertoonde / en de frengien
die beneden den rock honghen / wiert hy soo
becommert / en door het schijnsel van haere
glorie opghetoghen/dat hy syne ooghen niet
en dorst hoogher opheffen ; uyt vrees van
door den overganck van de claericheyt / die
uyt haer aensicht straelde / verdruckt te
worden.

Maer dese gratien en versocht hy niet/
noch opt en wenschte. En dese jonsten hiel
hy heel verborghen/byhalven voor de gene/
aen wie hy niet met allen van syne conscien-
tie en mocht versswijghen : by andere en
sprack hy noyt hier van/niet oock een minste
teecken van sulx ghevende. En t'elcker reyse
als hem iet sulx ghesc hiede/aerbeyde hy hem
meer

meer te veroótmoedighen / een mistrouwen van sy selven te hebben / en voor de minste vanden huyse te houden: vreesende dat den duyvel hem soude bedriegen. Ten lesten/ noyt en volghde hy dese visioenen / hoe wel Godt hem dicwils dinghen die verre ghelegen waeren/te kennen gaf; jae begiftede hem oock met een groot licht/om de secreten der conscientien en het diepste des herten t'onderkennen:maer volghde sonderlinghen de bewijsen van het gheloof door een volcomen ghehoorsaemheyt ende het licht vande reden.

Als hy eens in't ghebedt den Heere vraeghde:Heer,wat begheerdy dat ick doen? Verstondt hy dese antwoorde/welcke IESVS Christus aen den H. Paulus eertijts gaf: Gaet tot Ananias, ende hy sal u segghen wat ghy moet doen. En sedert dien tijt / wiert hy soo in syn voornemen bevesticht / dat hy noyt eenen anderen leytsman/ dan't ghelept vande H.ghehoorsaemheyt en socht:soo dat ick metter waerheyt mach segghen / dese deucht in hem volmaeckt gheweest te hebben ; in den persoon van den oversten niet dan Godt aenschouwende / alle syn hert met een eenvuldicheyt / als een kindt/ ontdeckende;minnelycken ontfanghende alle de antwoorden die-men hem gaf ; sonder wederstant hem voeghende naert gheen hem ghesept wiert / al was het contrarie aen sy-

ne

ne natuerlijcke gheneghentheyt: niet alleen in t'gheen de menschen conden sien. / maer in't binnenste van sijn hert / alwaer hy wist Godt de waerachtighe ghehoorsaemheyt te soecken.

Hy seyde somwijlen/dat hy nerghens toe en diende dan om wel te ghehoorsaemen/en dese deucht hem natuerlyck was: want genen grooten gheest noch wijsheyt hebbende/ende niet bequaem om sy selven te beleyden/nam hy soo grooten vreucht in gehoorsaem te wesen / als een cleyn kindt / t'gheen gheen crachten ghenoech en heeft / om te wandelen/voor een gheluchte houdt in d'ermen van sijne moeder ghedraeghen te worden / waer het oock moet gaen: hy seght. Ick bekenne in my gheen gratie en is(schrijft hy in een pampier in t jaer 1631) alleen my gheneghen te zyn om ghehoorsaem te wesen; bequaem om de poort gade te slaen, om den refter te bereyden,en in de keucken te dienen. Ick sal my in de Societeyt draeghen,als eenen bedelaer,wt een groote gratie,in de selve ontfanghen;en sal dencken alle dinghen my wt een loutere gratie ghejont te worden.

Ende niet teghenstaende hadde hy een uytnemende verstandt / ende was oock begaeft met een heylighe wijsheyt ende soo seer van alle passien bevrypt/die ons gemeynelijcken bedrieghen / dat ick altijts verwondert was van sijne voorsichtigheyt in de

de saecken diemen hem voorhiel / ofte hy moeste bedienen.

Hy hadde versocht/comende in de Societeyt/eenen Coadiutor te wesen : ende eer hy syne beloften dede / heeft hy't d'overste andermael voor-ghehouden ; achtende sy selven onweerdich om Priester te worden/ende seer bequaem tot d'ootmoedichste diensten / welcke hy uytnementlijcken wel bediende / soo dickwils alsmen hem daer toe ghebruyckte;ofte door noot/ofte somwijlen om syne ootmoedicheyt daer in te volghen. Maer en was niet min bequaem tot groote dinghen : ende wanneer hy overste was van dese Missie/ende ick t'gheluck ghehadt hebbe van onder hem te staen/ick was verwondert van syne ghevoeghsaemheyt/ van syne soeticheyt waer door hy de herten wan ; van syne couragie inder waerheyt cloeckmoedich als hy iet voor hadde ; syne lanckmoedicheyt in den wil Godts te verwachten/syne verduldicheyt in alle dinghen te verdraeghen / en synen iever om al aen te vanghen / t gheen hy meynde tot Godts meerdere glorie te dienen.

T'is wel waer dat syne ootmoedicheyt hem dede met meerdere liefde / meerdere vreucht/ende ick mach segghen met meerdere gheneghentheyt de snoode ende verworpen ende pynelycke dinghen omhelsen. Over wech gaende / droegh hy het swaerste

pack

pack:moesthmen te schepe gaen / hy roepde van smorghens tot savonts: hy wierp sich eerst in't water / en quam daer lest wt alst van noode was/niet tegenstaende de strenghe koude ende vorst: syne bloote beenen saghen root/ende syn lichaem half doot. Om het vier te stoken en de keucken te bedienen stondt hy d'eerste op / ende gingh lest slaepen/synne devotien ende ghebeden by nachte volbrenghende. En hoe hy vermoeyt vanden wegh was / ende wat aerbeyt hy ghedaen hadde / oock in de weghen die den mensch eenen schroom souden aenjaeghen/ en waer in oock de vroomste van lichaem haeren moet souden laeten sincken; naer allen den aerbeyt vanden heelen dagh / oock somwijlen dertich daghen lanck gheduerende/sonder rust ende vermaeck/sonder ophouden; oock somwijlen genen tyt hebbende van een mael te nutten; heeft hy nochtans altijts tijt ghevonden/om te volbrenghen al t'gheen de reghels vereyschen van eenen die dese becommeringen niet en heeft; geene ghewoonelijcke devotien achterlaetende/ wat becommeringhe hem mochte overcomen. Oversulx seyde hy somwijlen dat Godt ons den dagh verleende om met den naesten te handelen / en de nachten om met hem te spreken. En t'gheen merckelijck in allen synen aerbeyt ende vermoeytheyt was/daer hy sich mede becommerde/is/dit al

al soo vreedsaemelijck ende behendelijck uyt te voeren / datmen soude ghelooft hebben / sulx ghevoegelijck naer sijn natureel te ghe-schieden. Ick ben eenen (beuf) dat is / eenen osch / seyde hy op sijnen naem passende / ende nergens toe bequaem dan om den last te draghen.

By het gheduerich lijden / t'geen den aer-beyt volght / diemen in dese Missien bedient; in de reysen / waerwaerts oock de selve ghe-schieden / ofte welcke de liefde hem dede om-helsen / somwijlen boven sijne crachten / hoe-wel niet boven sijne courage; voeghden hy noch vele ghewillighe mortificatien / daghe-lijcksche disciplinen / ende somwijlen twee-mael daeghs / seer dickwaerne vastens / haire cleederen / riemen met pere punchens / ende nachtwaecken / die diep in den nacht duer-den. Ende naer alle dese en conde sijn hert door't lyden niet versaept worden / en achte-de noch niet gheleden te hebben. Luttel jae-ren voor sijne doot / van sy selven schrijvende / spreeckt hy in deser voeghen: Ick hebbe ghe-vreest myne verstekinghe, nademael Godt tot noch toe te saecht met my ghehandelt heeft: dan sal ick van myne salicheyt goede hope hebben, als d'occasien van te lijden my sullen overcomen. Alhoewel wy moghen segghen sijn leven niet dan een gheduerich cruys ende lijden gheweest te zijn.

Wanneer hem eenighe vernederinghe ghe-

schiede /

schiede/ghebenedijde hy Godt/ende ghevoelde een inwendighe blijschap/segghende tot de ghene/aen de welcke hy niet en mocht alle de beweghenissen sijns herten verswijghen; dat dit voor hem gheen vernederinghe en was/mits hy sy selven noch altijts meer verheven achtede/hoe leeghmen hem oock konde vernederen/dan hy wel wilde; ende hy soo groote gheneghentheyt ghevoelde/om altijts leegher te daelen/ghelijck eenen steen/die noyt gheneghen en is om op te climmen. Oversulx badt hy oock de overste/datse hem souden verootmoedighen: en dit quam hem wel/datmen hem niet en spaerde om met de gratie Godts te wercken/ende men vondt in hem altijts eenen ghestadighen gheest ende gherust hert/ende een minnelijck ende soet aensicht.

De soeticheyt was in hem een deught/welcke scheen boven alle de andere te swemmen/en hem bequaem/maeckte om allen opval te draeghen. Sedert twaelf iaeren dat ick hem ghekent hebbe/ende overste gesien/ondersaet ende andere ghelijck; alsmen in de tijdelijcke becommernissen; alsmen in den aerbeyt ende vermoeytheyt van dese Missien te bedienen/handelende met de wilde Christenen/ongheloovighe ende vyanden; in het lyden/in de vervolginghen ende lasteringen; en hebbe hem noyt gram ofte in't minste ontstelt gesien. Ondertusschen zijnder som-

migh;

mighe gheweest / die hem hebben willen quellen/ende overvallen in de saecken / diemen meynde hy aldermeest ghevoelen soude;maer syne ooghe bleef altijt goedertieren/syne woorden soet ende lieflijck ende sijn hert gerust; want Godt hem namentlijck dese gratie hadde verleent.

In't jaer 1634. wanneer hy de gheestelijcke Exercitien van onse Societeyt dede/heeft sich onsen Heere aen hem met doornen ghecroont ghcopenbaert / ende sprack hem aen met dese woorden: Ghy sult voortaen in uwe woorden de salvinghe des gheests ghenieten. Ende in't jaer 1640. als hy naer syne Misse Godt loofde ende danckte/heeft hy een handt ghesien ende ghevoelt/ welcke syn hert en de crachten van syne siel met eenen heylighen balsem salfde: ende voeghde daer by in syne memorialen. Wt welck visioen eenen aldermeesten vrede ende gherusticheyt des ghemoets ghevolght is.

Luttel daghen naer dit visioen / wanneer eenen oproer teghen ons in het Dorp van S. Ioseph was ghemaeckt/in den welcken hy ende met hem eenighe andere van onse Patres dapperlijck gheslaeghen hadden gheweest;en de Capiteynen selve het vier vanden oproer meer ontstaken ; opröckende het volck teghen ons;t'gheen ons lasterde ende dreyghde te verbranden: als den Pater savons Godt almachtich danckte

te van al t'gheen hun was overcomen / ghevoelende nochtans eenighe benautheyt / spruytende wt een vreese dat dese onsalighe menschen den voortganck van het gheloof souden beletten: heeft de H. Moeder Godts sich aen hem veropenbaert / hebbende haer hert met dry sweerden doorsteken. Ende wiert op den selven tijt een inwendige stem ghewaer / segghende: dat de H. Maghet altyts volmaecktelijck haer hadde den goddelijcken wil onderworpen / alhoewel haer hert dickwils vol benautheyt was; en moest sulx in den teghenspoet voor ooghen hebben als een exempel van t'gheen Godt van hem begheerde.

D'olie van dese soeticheyt en heeft den brandt van sijnen iever niet wtgheblust / maer meer ontsteken; ende was een vande crachtichste middels / die Godt hem hadde gheiont / om de herten tot het gheloof te beweghen. Dit heeft hy self bekent met dese woorden / in sekere bemerckinghen / die hy in't jaer 1638. heeft aengeteeckent / dē staet van sijne siel overloopende. Godt / seyde hy / heeft my door sijne goetheyt een saechtmoedicheyt / goedertierentheyt ende liefde tot alle de werelt gheiont; als oock een onbescheydenheyt / waer toe het oock mochte wesen; een verduldicheyt / om allen teghenspoet te verdraeghen: jae sijne selve goetheyt heeft begheert / dat ick my / door de gaven

ven die hy my verleent heeft / soude tot de volmaecktheyt voorderen/ en de andere soude tot het eeuwich leven brenghen. Ende oversulx voeght hy daer by/ sal ick voortaen myn bysonder examen doen / bemerckende oft ick dese gaven wel ghebruycke / waer voor ick moet verantwoorden.

Siet hier een saeck / die wel merckelijck is/ welcke hem in't iaer 1640. ter wijlent hy de gheestelijcke Exercitien dede/ overquam. Hy schrijft aldus: lettende wel op de leelijckheyt van mijne sonden / ende haer oneyndelijck ghetal / hebbende onsen Lieven Heere ghesien / den welcken met een oneyndelijcke bermhertichheyt sijnen liefelijcken erm wtstack om my te omhelsen; die my de voorleden sonden vergaf eñ de selve vergat; die in mijne siel sijne gavé ende gratien verweckte/ ende my noeyde tot sijne liefde/ ende tot my seyde / t'gheen hy eertijts van S. Paulus hadde gheseyt: Desen is my een wtvercoren vat, om mijnen naem onder de Heydenen te draeghen; ick sal hem daer toonen, hoe veel hy voor mijnen naem sal moeten lijden. Dese woorden verstaende hebbe hem bedanckt/ ende my ghepresenteert ende gheseyt: Wat wildy dat ick doen? Maeckt my een man naer u hert; niet en sal my voortaen van uwe liefde trecken; noch naecktheyt, noch sweert, noch doot &c.

In de vierichheyt van desen iever/ offerden

hy sich seer dickwils aen Godt almachtich/ om alle martelien vande werelt te verdraeghen voor de bekeeringhe van dit volck. O mijnen Godt! dat ghy niet bekent en zijt! schreef hy een luttel voor syne doot: dat dit Barbarisch landt niet gheheel tot u bekeert en wort! dat de sonde niet gansch en wort vernielt! dat ghy niet en zijt bemindt! Jae/ iae/mijnen Godt/dat alle de tormenten/ die de ghevanghenen in dit landt verdraeghen/ en de wreetheyt der pijnen over my moesten comen/ ick presentere my uyt ganscher herten/ende ick salse alleen verdraeghen.

Elders schrijft hy aldus. Twee daghen vervolghens hebbe ick in my een groote begheerte vande martelie ghevoelt/ en om alle de tormenten te lijden die de Martelaers hebben verdraeghen.

T'gheen hem dusdanighen moet gaf/ was/ van d'een zijde het luttel betrouwen op hy selven/ ende van d'ander zyde een groot betrouwen op Godt/met een volcomen ghelijckvormicheyt met den wille Godts. Ghevraeght zijnde/ waert dat hy vande Iroquoysen ghevanghen wiert/ ende sy hem heel naeckt ontcleeden/ oft hy ghenen grooten wederstandt en soude ghevoelen? Neen/ antwoorde hy/ want het soude Godts wil zyn; ende alsdan en soude ick niet op my selven/ maer alleen op Godt dencken. Ghevraeght/ oft hy ghenen

schroom

schroom van t vier en hadde? Ick soude het vreesen/ seyde hy / lettende op myne cranckheyt; want het byten van een vlieghe soude my wel connen onverduldich maecken: maer ick verhope Godt my altijts sal bystaen; ende van syne gratie gheholpen en vreese ick niet meer de schrickelycke tormenten van het vier als het steken van een spel.

Ick en soude noyt ghedaen hebben/ wild' ick alle syne deughden overlo open. Ick can metter waerheyt verclaeren/dat ick materie ghenoech hebbe om een heel leven te beschrijven; welcke seer vol soude zijn van verscheyden verlichtinghen/die hem in sijn heylich leven zijn overcomen / ende andere onghewoonelijcke gaven die Godt hem heeft ghetoont: ende van syne ghedurighe ghetrouwicheyt / waermede hy arbeyde aen dese gratien te voldoen ; alsoo wel in cleyne dingen als in de groote: want hy in Godts dienst niet cleyn en achtede.

Syne armoede was soo volcomen / dat hy oock niet een medallie en hadde / noch iet ter werelt t'gheen hy wilde ghebruycken/ dan alleen voor den noot. In t jaer 1637. heeft onsen Heer hem een seer magnifiecq Palleys ghetoont / seer ryckelijck ghebouwt/met vele onbegrijpelycke vermaeckelyckheden / en soo menichvuldighe verscheydenheyt / dat hy heel ende al verbaest stondt enoe van sy selven gingh / ende sich niet

niet en conde begrijpen. Ghelijck dit Palleys ydel was / niemant daer binnen wesende / wiert hem te kennen ghegheven / dattet bereyt was voor de gene die in de arme hutteckens woonden / eñ om de liefde Godts ter doot wierden verwesen. T'gheen hem seer vertroostede.

Syne suyverheyt was wel versterckt / ende in dese materie waeren de ooghen seer ghetrouw aen syn hert; nerghens die op slaende / waermede de suyverheyt eenichsins soude comen ghehindert worden. Syn lichaem en was den gheest niet wederspannich, ende in't middel vande oncuysheyt selve / welcke in dit landt wonderlijck schijnt te regneren; leefde hy met soo groote onnooselheyt / al oft hy in't middel van een woestyn hadde ghewoont / alwaer dese sonde niet en can gheraecken. Een vrouw heeft sich aen hem / in een plaets gheheel vertrocken / ghepresenteert met vele onsuyvere woorden ende vierighe aenlocksels / die niet dan wt de hel en conden comen. Den Pater siende hem soo overvallen / heeft een teecken des H. Cruys voor hem ghemaeckt / sonder een woort te antwoorden; en dit bemasquert spoock onder de ghedaente van een vrouw / is strax verdwenen.

De suyverheyt van syne conscientie was soo groot als den appel vande ooghe / welcken yet minste stofken / noch oock een graentien

tien van sandt en can verdraegen. In't jaer 1630. heeft hy beschreven / dat hy de minste affectie tot een daghelijckschge sonde in sy selven niet en ghevoelde / noch de minste ghenucht vande werelt; dat sijnen wil hier van soo vervremt was als van sijnen meesten vyant/en liever alle de pijnen der hellen/dan de minste sonden soude verkiesen. Ende niettegenstaende een luttel naer den selven dagh/voeght dese woorden daer by: Op dat Godt my niet als eenen onvruchtbaerighen boom en soude afkappen, hebbe hem ghebeden my noch dit iaer soude laeten staen, ende hem belooft beter vruchten voort te brengen.

Hem ontvloogh een woort/seggende aen een van onse Patres/dat hy niet eens sijnen smaeck en hadde ghevolght / ter wijlent hy by de Hurons was gheweest. My aengaende/al hebb' ick seer ghemeynsaemelijck met hem ghehandelt/soo veel als iemant/en hebbe noyt in hem de minste faute connen bemercken/niet alleen die een sonde was/maer oock niet teghen den minsten reghel. Ondertusschen hadde hy over ontrent de twintich iaeren een goet voornemen ghemaeckt: Ick soude liever bersten , dan al willens ende wetens eenen reghel overtreden. En dit en onderhiel hy niet alleen neerstelijck in t' geen datmen conde uytwendelijck bemercken/ maer dit voornemen was diep in't herte ghegraveert. Allen den handel van mijn hert sal

met Godt ende niet met de creatueren zyn. Daer en sal ick gheen werck meer van maecken. Ick en sal noyt rusten, noyt segghen t'is ghenoech : ick hebbe ghenoech ghedaen.

Meer dan vyfthien iaeren eer hy stierf/ syne conscientie van maent tot maent neerstelyck ondersoeckende/vinde het navolgende van hy selven in syne memorialen gescreven. Ick ghevoele in my een groote begeerte van te sterven/om Godt te ghenieten: ick werde in my ghewaer eenen grooten afkeer van alle gheschapen dinghen/ die-men in de doodt moet verlaten : in Godt alleen rust myn hert/ende buyten hem ist al niet met allen/ten waere om sijnen t'wil.

Syne doot heeft de croon van syn leven gheweest / en de volherdicheyt den zeghel van sijne heylicheyt, In syn 56. iaer is hy ghestorven : gheboren den 25. Meert 1593. op den dagh vande Bootschap van onse L. Vrouw. van degelycke ouders van't Bisdom van Bayeur. In onse Societeyt is hy den vyfden October vanden Jaere 1617. ghecomen : ghestorven al prekende / en d'oefeninghen volbrenghende / die inder waerheyt Apostolisch zyn, ende eene doodt/ welcke den eersten Apostel vande Hurons verdiende. Syn martelie is gheweest den 16. dagh van Meert in het tegenwoordich iaer 1647.

VI. CA-

VI. CAPITTEL.

Den teghenvvoordighen ftaet van het Chriftendom: en den middel, van dit volck behulpich te zijn.

VOlgens de desolatie die daer geschiede, is een deel vanden lande vande Hurons seer verwoest ghewcest: vijfthien dorpen zijn gheheel vande inwoonders verlaeten; een ieder sich vertreckende in de bosschen ende wildernissen, ontrent de staende waters ende rivieren, en naer de eylanden, die den vyant nunst bekent waeren. D'andere zijn naer de naestgheleghen natien ghetrocken, meer bequaem om t ghewelt van d'oorloge te wederstaen. In min dan vijfthien daghen is ons huys vande H. Maria van allen kanten berooft; het eenigh huys t geen in dese plaetsen van schuddinghe ende bevinghe was blyven staen, ende aldermeest den aenval vanden vyant onderworpen: hebbende het vier daer in gesteken, de gene die haere oude wooninghen hadden verlaeten; uyt vreese datse aen de Iroquoysen voor een vertreck-plaetse ofte sterckte soude dienen.

T'gheen de ghemeyn ellende seer vermeerdert, is, dat den hongher in alle dese ge-

westen dit jaer seer groot gheweest is / meer-
der dan-men sedert vyftich jaeren her-
waerts heeft ghesien: het meestendeel niet
wetende / waer by leven / ende ghedwongen
zijnde ofte eeckelen te eten / ofte in de bos-
schen wilde wortels te gaen soecken / waer-
mede sy haer ellendich leven mede soude on-
derhouden. En laeten hun duncken seer ge-
luckich te wesen / datse in de handen vanden
vyant niet ghevallen en zijn / duysentmael
wreedder dan de wilde beesten / en allen den
hongher vande werelt. Sommighe behel-
pen hum met te visschen. Maer naer alle de-
se / waerwaerts wy gaen / en sien wy niet
dan cruyssen teghenwoordighe ellenden / en-
de een vrees van meerder quaet: wesende de
doot voor het meestendeel / het minste quaet
t'gheen hun can overcomen.

De hope vanden hemel / welcke het ghe-
loof aen de Christenen gheeft / is den eeni-
ghen troost die hunlieden in dese occasien
onderhoudt / en t'gheen hun doet meer dan
opt achten het voordeel van't gheluck /
d'welck sy ghenieten: t'gheen haer noch de
wreetheyt vande Iroquoysen / noch den
strenghen hongher en can benemen / welcke
haer in hunne vlucht volght / en van de
welcke sy niet en connen vluchten.

Wy hebben nochtans gearbeyt van onse
aermoede by te staen een deel van dese ar-
me Christenen; en sedert dese ghemeyne el-
lenden

lenden/welcke begonsten t'en is noch gheen Jaer/hebben wy in't huys vande H. Maria meer dan ses duysent opgheteeckende te herberghe ontfanghen'en het ghetal groeyt alle daghe alsoo wel als haere ellenden. Godt zy inder eeuwicheyt ghebenedijt. Wat daer overcomt/het moet ons ghenoech zijn/dat Godt gheglorificeert worde: en soo hem gheliest t'gheloof onder dese volcken te vermeerderen / sijne cruyssen over hun ende ons vermenichvuldighende/wy sullense met vreughden omhelsen / ende alsoo wel op den bergh van Calvarien met soo goeden hert segghen / al oft hy ons op den bergh van sijne glorie hadde verheven: Het is goet voor ons, hier te wesen.

Ick spreke aldus/mits ick vreese datmen al te seer voor ons vreest. Wy zyn gheacht als schaepen van de slaghbanck: maer in alle dese gaen wy te boven, om den ghenen die ons bemint heeft. Maer den oorspronck van het Christendom / en sedert dat Iesvs Christus de werelt niet dan door sijn bloet verlost en heeft/dit wtstortende aen den cruyce / zijn wy versekert dat het gheloof in geen plaets van de werelt dan door de cruyssen ende veel lijdens en is gheplant gheweest. Soo vertroosten ons dan dese verwoestinghen; ende in't midden vande vervolginghe ende in de swaerste tribulatien die ons overvallen. Ende d'aldermeeste quaet waermede

men ons can dreyghen/zijn wy niet vreughden verbult/en ons hert ghetuyght ons/dat Godt ons noyt meer/dan nu/en heeft bemindt.

Voorts en moetmen niet meynen dattet al verloren is. De handt des Heeren en is niet vercort. De Christenen die ghevlucht zijn en hebben haere sielen met haer goet niet verloren; sy houden in haer hert het waerachtigh gheloof/d'welck onder hunlieden een levende kerck maeckt. De volcken gheblevden zijn om te bekeeren/ zijn van die IESUS Christus heerschappije/ die ons claerlijcken ghenoech bewijst/dat wy met reden moghen verhopen alle dese volcken tottet Christen gheloof te brenghen; niet tegenstaende het voorleden verlies/en de verwoestinghen die voorghegaen zijn. T'is wel waer/ dat onse aldermeeste hope op Godt alleen steunt: maer t'selfste gheschiet in alle de affairen die niet natuerlijck en zijn. Waer souden onse verdiensten ende gheloof blijven/ten waere wy in dese duysternissen wandelden? hoe waer ons betrouwen op Godt dat wy heel ende al op de menschelijcke hulpe steunden? Die al te voorsichtich wilt wesen in sijne affairen/ en gheeft sich niet volcomentlijcken over in de handen Godts; ende hy betrouwt op Godt niet/maer op sy selven. Wy bidden onsen Heer/dat hy in onse herten noyt soo grooten ontrouw

trouw en laet daelen / nopende de affairen die hy ons bevolen heeft; welcke meer de syne dan de onse zijn.

Dit is ons voornemen: den tijt sal ons meer leeren. Het sal seer swaer zijn dat het geloof in dit landt blijvestaen, ten zy wy een plaets hadden die ghelijck den Center van alle de Missien waere: van waer wy mochten de predicanten van het Evangelie senden naer de natien in dese ghewesten verspreyt / ende alwaer wy alsdan ende alsdan mochten vergaderen ende te samen spreken ende vande middelen handelen waermede Godts glorie mocht alhier ghevoordert worden/ende vande gratien die hy tot desen eynde ons sal jonnen. Dit huys vande H. Maria, daer wy tot noch toe ghewoont hebben/is in een plaets / soo profytelijck tot dit voornemen / ghelegen / alsmen soude connen verkiesen; waer wy oock mochten gheweest hebben. Maer soo de saeck nu ghestelt is / het soude een lichtveerdicheyt wesen /te woonen in een verlaeten plaets/ van waer de Hurons hun nu vertreckende de Algonquins gheenen coophandel meer connende hebben / niet een meer ons soude comen besoecken/dan den vyant/ die op ons het ghewelt van haere wapenen lossen. Oversulx hebben wy ghesloten onse schaepen te volghen / en te vlieden met de ghene die vluchten; mits wy hier niet voor ons selven

en leven / maer om de salicheyt der sielen te besorghen/en dese volcken te bekeeren.

Maer / soo de dorpen vande Hurons verstroeyt zijn / vluchtende naer verscheyden ghewesten: eenighe vertreckende naer 't ghebercjte / welcke wy de natie van Petun noemen / alwaer desen lesten winter drij van onse Patres acrbeyden ende drij verscheyden Missien bedienden / d' andere haere wooninghe nemende in een Eylant / t' gheen wy heeten d' Eylandt van S. Ioseph, alwaer wy / bykans over een jaer / een Missie hebben begonst: d' andere ten lesten een voornemen hebbende van hun naer verder ghelegen Eylanden van ons staende water ofte soete zee te vertrecken. Dese sullen wy volghen/ende bene erstighen onse principaele wooninghe en den Center van onse Missien te bevestighen/in een Eylandt / t' gheen wy heeten het Eylandt van S. Maria, d' welck de Hurons Ekaentoton benaemen. Dit is het Eylandt / waer van ick in 't tweede Capittel ghesproken hebbe/eñ seyde den lesten Herft door eene nieuwe Missie begonst te zyn/onder de Algonquins, die se bewoonen/ ende van ons ontrent de sestich mylen is ghelegen.

Dit Eylandt docht ons een bequaeme plaets voor onse wooninghe / naer ons voornemen te wesen : nuts wy van dese plaets/meer dã vã een andere/ons sullẽ connen

nen begheven om de Hurons en d'Algonquins te bekeeren: want wy naer by sullen zijn van de Algonquins Eskiaeronnon, Aocchisaronon, Aoeatsioaenroonon, ende ontallijcke andere volcken / te samen een verbondt hebbende; altijts naer den westen treckende / ende verre verwremt vande Iroquoysen onse vyanden. Van de selve plaets sullen wy oock moghen eenighe vande onse te schepe senden naer de Natie van Petun, en naer de volcken vande Neutrale natie / welcke ons versoecken / die sorghe voor de Missien van dat ghewest sullen draeghen. Daerenboven in dit Eylandt vande H. MARIA, sullen wy altijt meer bequaemicheyt hebben dan van een ander plaets / om den coophandel tusschen de Algonquins en de Hurons, en onse Françoisen van Trois-rivieres ende Quebec tonderhouden. T ghene heel van noode is / ende om het gheloof in alle dese ghewesten te bevestighen ende voor het welvaeren vande inghesetene Françoisen, en het bewaeren van het nieuw Vrancrijck. Maer desen tijt moeten wy niet verduldicheyt ende couragie verwachten: want ick meyne dat onse Hurons eenighe jaeren groote moeyte sullen hebben/ in dese reys te volbrenghen; wesende van den hongher ghepraemt/en ghenootsaeckt d'oorloghe te vlieden. Wanneer sy den tijt sullen becomen van haeren eyghen

 staet

staet wel te kennen / dan sullense den wech nact Quebec wel connen vinden; niet alleen door de groote riviere vanden H. Laurentius, die misschien te seer van den vyant d'Iroquoysen onvry sal wesen; maer door eenighe zy-weghen / lancks de welcke sy met meerdere vryicheyt sullen comen haeren wech nemen.

Dit Eylandt van S. MARIA levert eenen overvloedighen visch / en de landen zijn seer bequaem om ghebouwt te worden / gelijckmen ons heeft verclaert. Wy sullen gheren de handt aen den ploegh steken / om aldaer in't sweet ons aensichts ende van onsen aerbeyt te leven / soo den cost van elders niet en comt. Van waer tot noch toe / de dorpē vande Hurons, ons d'Indiaensche tarwe ghelevert hebben / welcke by naer het principaelste ende bykans al ons onderhoudt is gheweest. Wy achten onse sorchvuldicheyt dusdanighen aerbeyt weerdich te wesen: en soo het van noode waere / ons slaeven oock van onse vyanden te maecken / om middelen te vinden / van oock ghevanghen zynde het gheloof van dese Kercken t'onderhouden / welcke Godt in't middel vande Barbarische natien heeft opgherecht; en aen de volcken / die noch resteren te bekeeren / in dese ghewesten den naem van Godt te verconidighen / welcken sy noch niet en hebben aenbeden: wy souden gheren en onse

onse vryicheyt en het leven overleveren aen de wreetheyt vañ Iroquoysen, ende in't middel van haer vier ende vlammen sterven.

Wy en weten niet wat Godt met ons doen sal / ende oft missChien niet een myte houts ende vlammen ons deel sullen wesen/ alsoo wel als van onse broeders/ die om het verbreyden van't gheloof / over luttel daghen soo ghestorven zijn. Wat / wat ons ghebeuren mochte/wy sullen seer gheluckich wesen ons leven in synen dienst te moghen eyndighen ; nademael Godt verdient dat alle de menschen hun tot synder glorien opofferen ; ende niet eenen ooghenblick en leven / die niet en diene tot synder liefde ende salicheyt der sielen/die hy totter doot toe bemint heeft.

Naer dat ick dit ghescreven hadde / zijn by ons gecomen twaelf vande treffelyckste Capiteynen / meest vande dorpen vande Hurons, die verstroeyt waeren; een begheerte hebbende hun te versaemen in het Eylandt van S. Ioseph ; om ons in den naem van dese arme volcken heel mismoedich hertelycken te bidden / dat wy medelyden met haere ellende souden hebben ; datse sonder ons hun bemercken niet dan tot eenen roof voor den vyant te dienen; ende met ons hun selven sterck ghenoech achten / om met een courage hun te beschermen ; dat wy met haere weduwen ende arme Christenen kin-

deren souden compassie hebben ; dat alle d'ongheloovighe / die daer noch resteerden/ bereyt waeren ons gheloof t'omhelsen/ ende wy van dit Eylandt een Eylandt der Christenen souden connen maecken.

Meer dan dry uren te samen ghesprokcn hebbende met een soo crachtighe welsprekentheyt om ons te bewegheu / als de beste Orateurs souden in't middel van Vranckrijck connen ghebruycken / van het meestendeel vande ghene die dese landen Barbaren noemen/toondense thien groote collieren ofte baghen van pourselan (dit zijn de perlen ende diamanten van desen lande) ende seyden dit de begheerte te zijn van haere vrouwen ende kinderen / die hun een present opdroeghen van het luttel t'gheen hun naer alle de ellenden overghebleven was;dat wy ghenoech wisten hoe groot sy dese baghen achten / welcke hun cieraet ende alle schoonicheyt zijn : maer wilden dat wy souden verstaen het gheloof haer costelijcker dan alle haer goet te zijn ; ende ons onderwijs veel aenghenaemer dan alle de rijckdommen / die d'aerde hun soude connen bybrenghen : datse dese gaven presenteerden om in onse persoonen den iever en den naem van Pater Echon leudich te maecken (dits den naem / welcken de Hurons aen P. Ioannes de Brebeuf hebben ghegheven) dat hy den eersten Apostel van dit landt hadde gheweest:

weest: dat hy ghestorven was / om hunlieden tot den lesten asem by te staen: datse hopen sijn exempel ons soude beweghen / ende onse herten hun niet en conden weygheren met hunlieden te sterven; nademael sy wilden als Christenen leven.

In't cort / hunlieder welsprekentheyt heeft ons verwonnen / oft eer de ghesteltenis van haere sielen / en de redenen / die sy voortbrochten. Wy en comen niet ghetwijffelen / ofte Godt en heeft ons door haeren mont willen aenspreken: eñ alhoewel wy in't beghinsel heel anders ghesint waeren hebben wy ons nochtans voor hun vertreck heel verandert ghevonden; ende door een ghemeyn overeencominghe ons laeten voorstaen / dat wy Godt moesten volghen / waerwaerts hy ons oock wilde roepe; hoedanich perijckel ons leven soude moeten onderstaen; ende wat tribulatien ende quellinghen ons noch mochten in toecomende tijden volghen / welcke in ons macht niet en zijn.

Oversulckx is ons voornemen alle onse macht ende dit huys vande H. Maria naer d'Eylandt vanden H. Ioseph over te voeren ofte te verhuysen: d'welck den Center van onse Missien en het bollewerck van dese landen wesen sal. Wy hebben meer dan opt te voren / ghebreck de ghebeden van Vranckryck. Wat / wat ons mocht overcomen /

men / wy draeghen met vreucht onse sieken in onse handen/en de doot sal onse begheerte wesen; ten minsten ons leven niet anders en voleynde dan tot de behoudenisse des gheloofs/en vervoorderinge der glorien Godts in dese landen.

Het en sal buyten proposte niet wesen/ hier by in dit Capittel te voeghen den brief/ vanden Pater die last van dese Missie hadde/gheschreven aen R. P. Hieronymus Lallemant overste van Quebec ; nademael hy ons een breedere kennisse vanden staet van dese Missie beschrijft.

Pax Christi.

R. Pater : naer de doot vanden cleynen Iaques Doüard, het voorleden jaer vermoort: ben ick ghedachtich aen Godt almachtich tot eenen brandtoffer opgheoffert te hebben t'gheen ick in dese werelt aldermeest beminde; wanneer my te voren quam / datter niet en is / hoe costelijck het oock waere / t'gheen wy niet en wilden verliesen / ten minsten Godts glorie daer door ghevoordert conde worden. Onder andere dinghen / die ick Godt opofferde / als de ghene die ick meest in de werelt beminde/ waeren de Christenen vande H. Conceptie / waer van ick den last hadde ; ende daer naer het huys vande H. Maria : den goeden Godt heeft mijne offerande

rande ontfanghen. Alle de arme Christenen vande Conceptie byhalven 3. ofte 4. sijn vermoort/ofte van de Iroquoysen ghevanghen/ en het huys vande H. Mariae is heel ghedestrueert; hoe wel wat sachter / dan ick in mijne Meditatien langhen tijt van te voren hadde bevroeden. Maer de goede Patres de Brebeuf ende Lallemant hebben aen Godt wel een ander aengheanmer sacrificie opgheoffert: Niet iet vreems, niet haere dinghen, maer haer selven op-offerende. Eenen costelijcken brandtoffer van dese Godtvruchtighe Patres! dat ick in mijnen persoon niet en can naervolghen! dit sal ghescheiden / alst Godt sal believen. Soo vele patres als wy hier zijn/wy en hebben noyt soo seer onsen roep bemint/dan als wy saghen / dat hy ons kan met de glorie der martelie verheffen. Daer is niet dan mijne onvolmaeckt heden die my souden connen dit deel doen beletten. Eylaes! eerweerdighen Pater/hoe grooten ghebreck hebb' ick vande ootmoedichept ende suyverheyt des herten / om te moghen haecken naer de eer / die Godt aen sijnen Neve heeft ghedaen. Ist dat V. E. sulx voor my vanden goeden Iesvs door de verdiensten van sijn vier groote dienaers/ de PP. Iogues, Daniel, de Brebeuf ende Lallemant, versocht heeft / ick hope het my sult verercijghen / ende vervolghens mocht den goeden Iesvs my wel de gratie doen / van

voor

voor de voorderinghe van sijn Rijck te ster-ven. Ick ben t'sedert een maent te Ahovenoloe, in d'Eylandt van S. Ioseph, alwaer het meestendeel van onse arme Hurons ghevlucht zijn. Alhier sien ick een groot deel van de ellenden die de oorloghe ende hongher aen dit nusmoedich volck hebben veroorsaeckt. Haer ghemeyn onderhoudt en zijn maer eeckelen, oft wel eenen sekeren bitteren wortel, welcke sy noemen Otsa; ende hy is wel gheluckich diese crijghen kan: de ghene die dese niet en hebben, leven eensdeels met ajuyn onder het asschen ghebraden, ofte in d'water ghesoeden sonder andere sauce; eensdeels met gherooockten visch, waermede sy het suyver water temperen t'gheen sy drincken; ghelijckse van te voren haere wilde potagie deden. Men vindtter noch veel armer dan alle dese, die noch koren, noch eeckelen, noch ajuyn, noch visch en hebben, en zijn arme siecke menschen, die den kost niet en connen gaen soecken. Voeght by dese aermoede, datse moeten aerbeyden, in de nieuwe bosschen bequaem tot de landtbouwinghe te maecken, huttekens te timmeren ende palissaden te rechten, om hun het toecomende jaer teghen d'oorloghe en den hongher te bevryden: soo dat ghy-se aenschouwende soudt segghen dooden, uyt den graeve comende, te wesen.

Ick

Ick wilde wel connen te kennen gheven aen alle de persoonen / onse Hurons toegheдаen/den druckelijcken staet / waer toe sy ghecomen zijn. Voorwaer sy en souden hun niet connen weerhouden van te snorken ende overvloedighe tranen te storten. Eylaes! hoe gheren soude ick hunlieden van weghen dit arm volck segghen: Weeſt myns bermhertich, weeſt myns bermhertich, ten minſten gylieden myne vrienden: want de handt des heeren heeft my gheraeckt. Den goedertieren Iesvs wiert beweeght aensiende een weduwe alleen / waer van men den sone naer 't graf droegh; hoe waert moghelijck dat dese navolghers Iesv Chriſti niet en souden tot compassie beweeght worden/aensiende hondert en hondert weduwen / waer van niet alleẽ de kinderen/maer by naer alle de vrienden zijn overlastelijcken ofte ghedoot ofte ghevanghen wech ghelept / ende daer naer onmenschelijcken verbrant/ghebraeden/verscheurt ende vande vyanden opgheslockt.

De gene/ daer ick meer medelijden mede hebbe zijn de weduwen ende weesen vande Conceptie/t'welck een dorp was / ghemeynelijck vande Hurons, het dorp van de gheloovighe/ghenaemt: en dit met groote reden: want daer luttel ongheloovighe meer resteerden. Den voorgaenden winter en isser niet een openbaere sonde gheschiet/ wesende de Christenen stercker om d'ongheloovighe te

te beletten/ die sulx hadden willen bedrijven. Onder andere hadden sommighe een begheerte van eenen dans Doutetha in te stellen/waer by eenen speelman ghecomen was/ende wilde een banquet van d'Endako vander bij voeghen. D'welck de Christenen verstaende / hebben hun soo cloeckelijck daer teghen ghestelt/datter niet eenen Capiteyn en wiert ghevonden/die het wilde doen uitroepen. In sulcker voeghen / dat den speelman ghedwonghen wiert te vertrecken / ende naer syn dorp met beschaemde kaecken te keeren. Dit was het leste feyt/ t'gheen onse Christenen tot belijdenis van haer gheloof hebben volbracht. Want de Iroquoysen hun dry daghen daer naer ghedoot hebben / alleen ses ghevanghenen mede leydende/alle de rest hadden seer cloeckelijck / tot bescherminghe van haer Vaderlandt / totter doot toe ghevochten. Men heeft my ghesept van Charles Ondaiaiondiont, dat hy / siende den vyant hun met de menichte ende ghewelt overvallen/ op sijne knien ghevallen is om Godt te bidden / en corts daer naer met eenen coghel ghedoodt wiert. Acoovendoutir d'Arentat, van te voren ghedoopt / is naer sijne doodt met ghevouwen handen ghevonden. Dit was een vande Hurons, die het lichaem van Pater de Nove met ghevouwen handen hadde ghevonden; den welcken hy misschien wilde navol-

volghen. Eer ick mijnen brief sluyt/ wil ick u deelachtich maecken van het ghebedt/ t'gheen den goeden Benatus Tsondihovannen, sprack als de Christenen vande Conceptie vertrocken / die den vyant teghemoet gingen: O Godt onsen Heer, meester van ons leven, hebt medelijden met de Christenen, die de Iroquoysen teghen gaen, en verlaetse doch niet, van vreese dat den voortganck van u geloof door uwe vyanden niet en worde verachtert, ist datse victorie becomen.

En hoe wel den goeden man niet verhoort en wiert / en heeft nochtans niet ghelaeten Godt te loven / als sijnen swaegher Tsoendiai ghedoodt ende sijnen soon Ihanneusa ghevangen was. Daerenboven hebbe ick verstaen een ander ghebedt; t'gheen hy na desen sprack. Mijnen Godt / dat onse broeders zijn ghestorven / is het beste: wy menschen en hebben gheen verstant / die wel hadden ghewilt dattet anders gescheiet waere: ghy alleen weet / welck het beste is. Wanneer wy in den hemel sullen comen / sullen wy vonwissen / dat alles wel overcomen is / ghelijckt ghescheide; en niet wel ghescheiet en soude hebben / haddet anders ghebeurt.

Hier wt bemerckt V. E. Dat den ghenen die Godt beminnen, alle dinghen tot een goet eynde comen. Ick hebbe het gheluck ghehadt ontrent dry weken den Meester in de Huronsche tael van sijnen Neef te wesen:

T'is

T'is ongheloovelijck uyt te spreken / hoe hy ghearbeyt heeft in dese taele te leeren/en hoe hy ghevoordert is.

Tot eenen loon van dese neerstigheyt meynen eenighe dat Godt hem soo salighe doot heeft verleent. Adieu Eerw: Pater: Uwe R. en verghete my niet in sijne HH. Sacrificien ende ghebeden.

Uynen seer ootmoedighen ende ghehoorsaemen dienaer.

I. N. Chaumonot vande Societeyt Iesvs.

Van d'eylant van S. Ioseph.

Den 1. Iunij 1649.

VERHAEL.

Van t'gheen ghepasseert is in de Missie van de Societeyt Iesv by de Hurons, een landt van nievv vranckrijck: op de iaeren 1648. ende 1649.

Aen R, P. Hieronymus Lallemant overste vande Missien in het nieuw Vrancrijck.

PAX CHRISTI.

R. Pater,

DIt verhael / t'gheen ick U. R. sende/ sal u te kennen gheven den voortganck van het gheloof onder dit volck/veelmerckelijcker/dan dien opt te voren gheweest is: en vervolghens de verwoestinghe van dit landt

landt/ten tyde als het Christendom aldaer eenen meerderen luyster heeft ghegheven. T'gheen ons in dese verwoestinghe ver-troost/ is / dat den hemel met ons verlies verrijckt wort / ende vervult door den roof van dese strydende kerck welcke in dese tem-peesten blyft staen/en haer cloeckelycken in't geloof onderhoudt in d'aldermeeste ellenden diese van allen canten overvallen ; en haer moet gheest door de hope van een onsterve-lyck leven, d'welck den eeuighen troost is. Wy sien het werck van onse handen ver-stroeyt/oft wel het werck vã Godts handt alleen:vele opcomende kercken/die het wae-rachtich teecken van het Christendom over hun draeghen verwoest;ick wil segghen het cruys. IESV Christi : een groot getal vande Christenẽ door het sweert vermoort:andere/ die het vier eñ vlammen hebben ghededen: mans/vrouwen/ende kinderen en die de roe-de vande oorloghe ontquaemen / zijn ghe-dwonghen haer goet / haere huysen ende landt te verlaeten ; ende in de bosschen van ongheмack ende hongher te sterven/om een veel wreedder doot t'ontgaen. T'is ons ge-luck /dat wy een deel van dit cruys / voor-waer wel swaer/medeghedeylt hebben :dat wy onse broeders ghesien hebben haer bloet stoorten/en sulcken tormenten lyden / dat dese saecke hun wel eeuich tyt dienen soude / om als martelaers ghe-eert te worden : datter

niet

niet een van de onse sonder hope en is / van hun eens te comen navolghen in 't midden van de vierighe kolen / alwaer sy vermelt wierden : en dat den staet van de saecke soo ghelegen is dat wy gheluckelijck ghenoot-saeckt zijn veel te lyden/en alles te vreesen/ ten dienste van dien grooten Meester/wiens grootheden wy in dese barbarische landen vercondighen.

Wy eeren syne goddelycke voorsichtic-heyt over ons ende onse schaepen : wy ghe-benedyden hem van t'gheen voorleden is/en verwachte met een liefde/jae ick mach segge met een vreucht des herten / t'gheen waer van onse crancke natuer meer soude mogen vreesen:want soo verdient hy alleen gedient te worden. Wy bidden hem/dat synen god-delycken wil over ons ende in ons leven en-de doot mocht volbracht worden. Tot de-sen eynde sal U. E. ghelieven ons met syne ghebeden by te staen/ende alle de ghene die eenighsins de bekeeringhe van dese volcken beminnen. Vant huys van de H. Maria by de Hurons. Den 1. Mey 1649.

Uwen seer ootmoedigen en onderdanigen
dienaer in onsen Heer.

Paulus Bagneau.

Aen den Eervv: Pater, P. Claudius de Lingendes Provinciael van Societeyt Iesv in de Provincie van Vrancrijck.

R. Pater

Het verhael vande Hurons t'gheen ick aen V. R. sende / sal u claerlijck te kennen gheven de verwoestinghe ende desolatie van dese arme natien hier boven ghelegghen / den moort vande blom van onse Christenen / de glorieuse doot van drij hunne herders / ende haer vertreck met een deel van haere schaepen naer d'Eylandt in een groot staende water gheleghen.

Ende naer alle dese dinghen doet ons een groote hope hebben / het doopsel van meer dan twee duysent wilde menschen / de courage en de goede hope vande toecomende tijden / waermede Godt vervult de herten van alle de gene die hier by de Hurons leve.

Mijn Heer d'Aillebout, onsen Gouverneur / heeft al ghedaen t' gheen hy conde / om het landt in dese occasie by te staen / sendende volck ende ammonitie om den vyant te wederstaen. Ontrent sestich Françoisen zijn dit iaer in twee Vendels opghetrocken: waer van het eerste in den Herfst moest weder keeren / en d'ander in 't landt verwinteren. Wy en hebben noch niet verstaen / hoe hunnen tocht is afghelooepen: ick bidde Godt / mach voorspoedich zijn.

Dit jaer en send' ick aen V. R. anders gheen verhael / dan dit vande Hurons: niet dat wy aen V. R. soo veel troosts niet en gunnen als opt vande landen van hier beneden / alwaer de wilde Christenen in ghetalle ende deucht boven alle hope groeyen; maer om t'onderbreken den gemeynen loop der verhaelinghen van hier beneden; waer van de ghestadicheyt sonder rust / principalycken in d'occasie van een seer extraordinaris verhael van het landt van hier boven / soude schynen ongyetydich ende ghewreynst te wesen.

Hier beneden hebben de Iroquoysen ons wat ruste verleent: maer ick en weet niet offet lanck dueren sal. Onsen troost is dat alsoo wel den verscheyde tyt als de verscheyden plaetsen Godt onderworpen zyn; ende wy seer wel te vrede / mettet geen syne goddelycke Mayesteyt sal gelieven t'ordonneré.

Hoe het zy / V. R. bemerckt wel dat wy eenen extraordinarissen bystandt vande H. Sacrificien ende ghebeden van noode hebben: t'gheen wy u ootmoedelyck bidden ons te verleenen / en t'gheen wy gansch van uwe goetheyt ende liefde tot ons verwachten.

Van V. R. seer ootmoedighen ende ghehoorsaemen
Dienaer in onsen Heere.
Hieronymus Lallemant.

Van Quebec den 8. Sept. 1649.

FINIS.